

Преобразяване живота на децата

Деинституционализация на услугите за деца в Стара Загора

Тази публикация се базира на дейността,
осъществявана в рамките на програмата на АРК
**Деинституционализация на услугите за деца
Стара Загора, 2006 – 2009**

Тази публикация е подготвена от екипа на АРК България на базата на опита, натрупан по време на програмата на АРК в Стара Загора.

Програмата нямаше да постигне нито една от целите си, ако не беше подкрепата на колегите ни от АРК Лондон, Управителния съвет и донорите на АРК. От името на всички наши партньори и от името на екипа на АРК България, бихме искали да им благодарим.

Особено сме задължени на нашите партньори от Стара Загора, и по-специално на Отдела за закрила на детето и Дирекцията за социално подпомагане, на община Стара Загора, на МБАЛ „Проф. Стоян Киркович“, и на двете неправителствени организации, които са наши основни партньори – сдружение „Самаряни“ и сдружение „Свят без граници“.

Благодарим и на многото други хора и организации, с които работихме, включително персонала на няколко институции за деца, директорите и учителите от училища и детски градини, представители на медиите от Стара Загора, на Българската асоциация по семейно планиране и на фондация „Подслон за човечеството“.

Бихме искали също така да поднесем своите най-сърдечни благодарности на семействата, с които имаме честта да работим, на приемните родители и на персонала на услугата малък групов дом, и да им пожелаем всичко най-хубаво занапред както на самите тях, така и на децата, за които те се грижат.

АРК България

Веселин Мановски – Дани Колева – Даниела Петрова – Ива Уорд-Ганчева – Ирена Недялкова – Кристиан Келберг – Лаура Паркър – Мария Желязкова – Павлина Станчева – Петя Георгиева

октомври 2009

За кого е предназначена тази публикация?

Тази публикация разглежда планирането и осъществяването на програмата на АРК за деинституционализация. Тя представя принципите, на които се базира програмата, тяхното прилагане на практика, и описва основните предизвикателства пред нас и партньорите ни, както и препоръки как те биха могли да се преодолеят.

Публикацията е предназначена предимно за тези общини, отдели за закрила на детето и неправителствени организации в България, които искат да подкрепят деинституционализацията, както и за работещите на национално ниво, които имат отговорност за финансирането и управлението на реформата в системата на грижи за деца. Надяваме се, че тази публикация ще е полезна и за всеки, който работи в сферата на деинституционализацията и в други страни в региона, независимо, че е написана в контекста на ситуацията в България.

Ангажираните в сферата на деинституционализацията ще срещнат редица предизвикателства, без значение къде се прилага тя. Решенията ще са различни за всяка държава, град, или ситуация. Всяка подобна програма ще бъде разработена по свой собствен начин, тъй като специалистите, които я създават, ще имат много повече информация за специфичните нужди на децата, семействата и общностите, за които тя ще се прилага. Публикацията няма за цел да даде отговори на всички възможни въпроси, а да помогне на онези, които тръгват по пътя на деинституционализацията, като сподели някои от поуките, до които АРК България стигна по своя път.

Настоящата публикация е част от поредица материали, които обхващат редица проблеми на деинституционализацията, свързани с развитието на превантивни и алтернативни услуги за деца и семейства, базирани в общността. Останалите публикации от поредицата са:

- **Сглобяване на пъзела - създаване на партньорска мрежа за предотвратяване изоставянето и институционализацията на деца в Стара Загора**
- **По пътя към промяната - развиване на услугата приемна грижа в Стара Загора**
- **У дома е най-добре - създаване на услугата малък групов дом в Стара Загора**
- **Измерване на промяната - система за наблюдение, оценка и отчитане на резултатите на АРК България**

Съдържание

Въведение	1
Програмата на АРК за деинституционализация на услугите за деца	3
Защо е необходима деинституционализация?	3
Определение за деинституционализация	6
Основни положения	9
Основни принципи и подходи	10
Обобщение на модела на АРК за деинституционализация	12
Прилагане на принципите в практиката	15
Планиране на програма за деинституционализация – откъде да се започне	17
Подготвителна фаза на програмата	20
Развиване на превантивни и алтернативни услуги за деца	21
Закриване на институции	30
Предизвикателства и препоръки	35
Политическа воля, ангажираност и управление на промяната	38
Липса на капацитет в системата на грижи за деца	44
Планиращи механизми	47
Финансиране на промяната в системата	49
Приложения	53
Приложение 1 Вредата от институционална грижа	55
Приложение 2 Ключови въпроси при планирането на превантивни и алтернативни услуги	57
Приложение 3 Изготвяне оценки на деца, планиране на грижата и подготовка на деца за преместване	61
Приложение 4 Супервизия в социалната работа	63
Приложение 5 Визия за реформата в системата на грижи за децата в България	65

Въведение

Програмата на АРК за деинституционализация на услугите за деца

Защо е необходима деинституционализация?

Определение за деинституционализация

Програмата на АРК за деинституционализация на услугите за деца

Програмата на АРК за деинституционализация е базирана в Стара Загора. Тя е насочена към подкрепата на дейности по превенция на изоставянето на деца и тяхната институционализация, към реинтеграцията на деца в родните им семейства, и към развиването на алтернативни услуги за деца. Целта на тази работа е да се подпомогне социалното включване на деца, живеещи в институции и да се демонстрира как такива институции могат да се закрият.

В основата на програмата на АРК е заложено партньорството – АРК работи чрез и с местни организации, включително община Стара Загора, местния отдел за закрила на детето (ОЗД) и местни неправителствени организации (НПО).

Защо е необходима деинституционализация?

Тезата, че системата на грижи за деца трябва да се трансформира, така че да не разчита на настаняването на деца в институции, а вместо това да осигурява отглеждането на всички деца в семейна среда, не подлежи на съмнение.

Развитие на детето

В продължение на десетилетия специалисти по детско развитие, социални работници, психолози и други специалисти в областта на здравеопазването и отглеждането на деца са провеждали научни изследвания и са натрупали огромен доказателствен материал, който недвусмислено показва, че децата се развиват най-добре, когато живеят в стабилни, сигурни и осигуряващи добро възпитание семейства.

Доказано е, че отглеждането в институции има неблагоприятно влияние върху детското развитие, което води до:

- значително по-голямо изоставане във физическото и двигателно развитие;
- доста по-късно навлизане в пубертета;
- по-голяма честота на психо-емоционалните разстройства и стереотипни поведения, като клатене на тялото и самонараняване;
- невъзможност да се формира привързаност – липсата на привързаност играе ключова роля за лошото емоционално развитие, поведението, когнитивното развитие, социалната компетентност и психичното здраве;

- изоставане в социалното развитие;
- по-нисък коефициент на интелигентност.

Теглото и ръстът са добри показатели на детското здраве и развитие, като те също могат да се повлияят крайно негативно от институционализацията – според последни изследвания децата могат да изостанат до един месец в своето израстване за всеки два месеца, прекарани от тях в институция. Това означава, че в условията на крайна депривация децата може да са с тегло и ръст на дете, два пъти по-малко от тях на години.

За сравнение – децата, изведени от институции и с осигурена възможност да живеят в семейство и в по-голяма общност, получават шанса да наваксат донякъде своето емоционално и социално развитие. Международни проучвания сочат, че децата, изведени от институции, показват:

- значително наваксване във физическото израстване;
- намаляване на психо-емоционалните разстройства;
- повишаване коефициента на интелигентност.

Извеждането на деца от институционална грижа може да доведе до трайно положително въздействие върху възможностите им за реализация в живота и социалното им включване.

За справка с ключови заглавия на международни изследвания в тази връзка моля вж.

Приложение 1.

Права на децата

Освен че има негативно влияние върху детското развитие, настаняването на деца в институции означава, че са нарушени много от техните основни права. Конвенцията на ООН за правата на детето ясно посочва, че децата имат право:

- на живот и оцеляване и развитие в максимална степен – член 6;
- да не бъдат разделяни от родителите си, освен ако са малтретирани или изоставени – член 9;
- на защита от всички форми на насилие, посегателство, злоупотреба или липса на грижи – член 19;
- на жизнен стандарт, съответстващ на нуждите на тяхното физическо, умствено, духовно, морално и социално развитие – член 27;

- закрила от всички форми на експлоатация, засягащи в какъвто и да е аспект благосъстоянието им – член 36.

По отношение на семействата тази конвенция ясно посочва, че:

- държавата зачита правата и отговорностите на родителите – член 5;
- семействата имат право да са заедно – член 10;
- родителите носят първостепенна отговорност за отглеждането и развитието на детето и държавата им оказва помощ при осъществяване на тази отговорност – член 18;
- държавата има задължение да осигурява грижи и закрила на децата без семейство – член 20;
- за нуждаещите се семейства трябва да се осигурява допълнителна подкрепа – член 26.

Деинституционализацията от финансова гледна точка

Преходът от система, основана на институционална грижа, към система, базираща се главно на осигуряване на подкрепа на семейства или осигуряване на заместваща семейна грижа за децата има, разбира се, и финансови измерения. Би било подвеждащо да се твърди, че чрез деинституционализацията ще се спестят някакви значителни финансови средства в краткосрочен план.

Необходими са значителни инвестиции в обучението на голям брой специалисти от социалната, здравната и образователната сфера, назначаването и обучението на нови специалисти, провеждането на кампании за набиране на приемни родители и последващото обучение и подкрепа за тях, развиването на други специализирани услуги за децата, които се нуждаят от тях – включително алтернативна резидентна грижа за някои. В началните етапи на деинституционализацията старата и новата система може да продължат да съществуват паралелно за определен период, което ще увеличи финансовите параметри.

Едновременно с това обаче, съществуват много причини от икономическо естество, които подкрепят нуждата от деинституционализация:

- директното подпомагане на семействата е икономически по-изгодно, а освен това води и до значително по-добри резултати за децата – при прилагането на програмата

на АРК общата сума за подкрепа на успешни случаи по превенция е между една десета и една деветнадесета от разходите, които в момента държавата осигурява за издръжката на едно дете в институция само за една година;

- погледнато в дългосрочен план, негативното влияние на институционалната грижа върху децата и младежите има потенциално много високи икономически измерения, като се вземат под внимание значително по-високите нива на безработни и бездомни хора, и криминални прояви на младежите, напускащи институции;
- младежите, напускащи институции, са с по-голяма вероятност да станат рано родители и много от тях имат сериозни затруднения при отглеждането на децата си, за които има реална опасност също да попаднат в институции, и по този начин се възпроизвежда скъпоструващия цикъл на икономическа и социална неравнопоставеност;
- институциите са неефективен начин за използване на ресурси предвид голямата им инфраструктура.

Определение за деинституционализацията

Какво представлява институцията?

Първата стъпка към деинституционализацията трябва да бъде постигане на общо разбиране за това, какво означава „институционална грижа“. Според Конвенцията на ООН за правата на детето няма официално прието определение за „институция за деца“. Общото между всички институции е предлагането на денонощна грижа от резидентен тип, където децата живеят отделени от семействата си, но големината и вътрешната организация на подобни институции, както и естеството на предлаганата грижа се различават значително.

Някои специфични характеристики на институционалния тип грижа за малки деца в България на възраст от 0 до 3 и от 3 до 7 години, както и за деца с увреждания, са следните:

- децата се хранят, спят, учат и прекарват свободното си време на едно и също място в среда, различна от семейната;
- ежедневието на децата е структурирано съгласно дневен режим, който се спазва от всички деца на съответната възраст;
- децата живеят в изолация, без активни връзки с общността и техните връстници;

- децата често живеят далеч от роднините си. Дори когато семействата са близо до институцията, децата нямат възможност да поддържат контакт с тях;
- децата нямат значим възрастен, с който биха могли да изградят постоянни взаимоотношения на доверие и привързаност, и който би могъл да следи и подкрепя тяхното развитие.

До известна степен някои от тези характеристики са валидни и за институциите за по-големи деца.

Това, което различава живота на *всички* деца, отглеждани в институционална грижа е, че те нямат същите възможности за индивидуална грижа, за изграждане на взаимоотношения със значим възрастен или за социално включване.

Какво представлява деинституционализацията?

“Деинституционализацията” трябва да се разбира като преобразяване на системата и подход към предоставянето на грижа за децата. Разбира се, по дефиниция деинституционализацията означава и извеждането на отделни деца от институции. Но не е достатъчно да се промени живота на малък брой деца, ако не се промени самата система.

Деинституционализацията често се разглежда в негативен план, най-вече в смисъл на “закриване на институции”. Всъщност тя е един много позитивен процес на създаване на нови възможности за деца и семейства. Този процес протича на много нива:

- работа със семейства и специалисти от социалната сфера и близки до нея области по превенция на изоставянето и институционализацията на деца с цел да се ограничи броя деца, постъпващи в институции и да се подкрепи реинтегрирането на децата в родните им семейства;
- разкриване на алтернативни услуги – от общини, ОЗД, НПО и други доставчици на социални услуги, за да се създаде възможност за извеждане на деца от институции;
- насърчаване на хората да подкрепят развитието на заместваща семейна грижа, като те самите станат осиновители или приемни родители;
- ангажиране на обществеността в подкрепа на децата, напускащи институции – например на учителите в масовите училища, посещавани от деца, напуснали институции;

- промяна на ценностите и като крайна цел промяна на цялото общество, така че всички семейства и общности да получават подкрепа за отглеждане на децата си и ускоряване на социалното включване.

За да е успешна деинституционализацията, всички, работещи в системата на услугите за деца трябва да поставят нуждите на децата и семействата в центъра на своята работа. Деинституционализацията не се отнася до самите институции.

Основни положения

Основни принципи и подходи

Обобщение на модела на АРК за
деинституционализация

Основни принципи и подходи

Във всяка успешна програма за деинституционализация се включват много и различни хора с различни квалификации и умения. Споделената визия и концептуална рамка на програмата са от съществено значение за нейното прилагане.

Основните принципи, залегнали в развитието на програмата на АРК за деинституционализация, са:

- **Действия в защита на най-добрия интерес на детето съобразно Конвенцията на ООН за правата на детето – това винаги е водещия принцип и интересът на детето** трябва да се поставя над интересите на всички други, включително родители, потенциални осиновители или приемни родители или персонал от институцията.
- **Нуждите на децата се посрещат най-добре в семейство** – всички работещи в сферата на деинституционализацията трябва да имат еднакво разбиране за отрицателното влияние, което има институционалната грижа върху децата и за това, колко е важно детето да се отглежда в семейна среда.
- **Социалното включване на децата е от първостепенно значение:** то трябва да се постига чрез осигуряване на възможност за всички деца да живеят в обикновени жилищни квартали, да участват във всички аспекти на живота на общността, включително да посещават местни детски градини и училища и да ползват местните здравни, транспортни и други обществени услуги.

Развитието и прилагането на програмата се основава също така и на ясно определени **оперативни подходи**. Посочените по-долу се отнасят конкретно до процеса на извеждане на деца от институции и настаняването им в семейна среда или алтернативна услуга:

- За да се пристъпи към извеждане от институция, всяко дете трябва да има пълна оценка на нуждите, която да включва оценка на семейството му и възможността то да се върне и заживее отново в него.
- Нито едно дете не бива да се извежда от институция, без да има план за грижа, разработен съвместно с хората, които понастоящем и в бъдеще ще се грижат за него, и с участието на родното му семейство, когато това е възможно.
- Поддържането на контакт между родното семейство и детето, когато това е възможно, трябва да е основен елемент от осигуряването на постоянна грижа за всяко дете, независимо дали има или не възможност за бъдеща реинтеграция.

- Нито едно дете не бива да бъде пропуснато – при закриването на институции трябва да се положат всички усилия да се осигури възможно най-добрата алтернативна грижа за всяко дете.
- Осигурява се предимство за настанявания в семейна среда – при търсенето на услуги, алтернативни на престоя в институция, първо се полагат всички усилия за реинтеграция на детето в родното му семейство, когато това е уместно и безопасно. Когато това не е възможно, се търси настаняване в алтернативно семейство – първо в семейство на близки или роднини, а след това при осиновители или в приемни семейства.
- Децата се настаняват в алтернативни услуги от резидентен тип за малък брой деца, само когато не е възможно настаняване в семейство. Разработеният от АРК модел на малки групови домове предвижда максимум осем деца във всеки един дом.
- Децата се нуждаят от подготовка за извеждане от институция и настаняване в алтернативна услуга – те се преместват там, само когато са готови за това.
- Децата трябва да се включват, доколкото е възможно, в процеса на вземане на решения за новото им настаняване – добрите практики за грижа за деца показват колко е важно дори и най-малките деца да се включват при вземането на решения за средата, в която ще живеят.
- Братята и сестрите трябва да се събират и да се отглеждат заедно, когато това е уместно и възможно.
- Институции не се закриват чрез елементарно преместване на деца от една институция в друга.
- Алтернативните услуги трябва да са наистина алтернативи на институциите: след извеждане на деца от институция, нейният капацитет трябва да бъде намален.
- След като всички деца са изведени от сградите, в които са се помещавали настоящите специализирани институции, тези сгради не трябва да се използват отново за предлагане на резидентен тип грижа.
- Деинституционализацията означава да се прави това, което е най-добро за децата. Някои деца може да продължат да бъдат обгрижвани от тези, които са ги гледали в институциите (в качеството им на приемни родители или обгрижващ персонал в алтернативни услуги), но това не означава автоматично наемане на работа на персонала от институциите.

Обобщение на модела

Целта на програмата е да се подобри качеството на грижа за децата и да се подпомогне тяхното социално включване.

Подцелите на програмата са:

- да се демонстрират добри практики в осигуряването на превантивни и алтернативни услуги, което да допринесе за промяна в системата на грижи за деца в България;
- да се демонстрира закриване на институции чрез разработване и прилагане на модели на алтернативни услуги;
- да се подсили работата по превенция, за да се намали броя на децата в риск от изоставяне или институционализация.

Програмата е насочена към:

- работа с малки деца;
- работа по превенция с идентифицирани рискови групи в целево подбрани места;
- осигуряване на алтернативни услуги за децата, живеещи в една определена институция, която след това беше закрыта;
- първоначално създаване на услуги в община Стара Загора, а след това разширяване на работата по реинтеграция и приемна грижа в рамките на областта.

Основните елементи в планирането на програмата включват:

- изследване и оценка на съществуващите услуги, както и анализ на обучителните нужди на доставчиците, преди да се инвестира в нови услуги;
- проучване на причините, поради които децата се настаняват в институции, за да се улесни работата по превенция;
- анализ на настаняванията в институциите, включени в програмата, който се използва при планирането на услугите;
- пълна оценка на нуждите на децата в институции, планирани за закриване, и техните семейства.

Увеличаването на капацитета на Отдела за закрила на детето (ОЗД) заема централно място в програмата и включва:

- обучение и методическа подкрепа по отношение на набор от теми от социалната работа;

- увеличаване броя на социалните работници в ОЗД и осигуряване на финансова подкрепа за транспорт, комуникации и директна работа с клиенти;
- подкрепа на реструктурирането на ОЗД на специализирани екипи;
- подкрепа при изготвянето на оценки на деца и семейства и в работата по реинтеграция и осиновяване.

Новите услуги включват:

- създаване на мрежа от партньори, доставчици на услуги по превенция, включително работа на терен от местни НПО и базиране на социален работник от ОЗД в родилното отделение на болницата в Стара Загора;
- създаване на професионално обучен екип по приемна грижа, работещ на областно ниво по набиране, обучение, оценка и подкрепа на приемни родители;
- развиване на нов модел алтернативна резидентна грижа за малък брой деца – малки групови домове – което включва подбора и обучението на персонала в тях и създаването на услуга малък групов дом, състояща се от пет такива домове и Централно звено за управление и подкрепа.

Закриване на институция – закриването на дом за деца лишени от родителска грижа (ДДЛРГ) „Надежда“ за деца от 3 до 7 години стана възможно в резултат на развиването на тези алтернативни услуги. В сградата, в която се помещаваше институцията, предстои да бъде разкрита общинска ясла.

Устойчивост – тя е постигната чрез работа в партньорство с местни организации и чрез планиране на приключването на програмата и прехвърлянето на услугите още от самото начало:

- преди започване на дейността по програмата е съгласувано и подписано Споразумение за разбирателство с ключови министерства и агенции и община Стара Загора, което включва ангажимент:
  - от страна на Агенцията за социално подпомагане постепенно да поеме финансирането на допълнителните щатове на социални работници в ОЗД;
  - от страна на община Стара Загора да участва в създаването на услугата малък групов дом чрез осигуряване на общинска земя и сгради и да поеме финансирането и управлението на услугата.
- изграждане на капацитет – същността на работата е насочена към осигуряване на обучения, включително обучения за обучители, и дългосрочна техническа помощ и супервизия за партньорите;
- цялата дейност се извършва чрез и със местни организации – АРК активно участва във всички аспекти на развитието и прилагането на програмата, но нищо не се прави без участието на местни партньори;
- финансовата подкрепа е осигурявана според реалностите в българския контекст.

Прилагане на принципите в практиката

Планиране на програма за деинституционализация – откъде да се започне

Подготвителна фаза на програмата

Развиване на превантивни и алтернативни услуги за деца

Закриване на институции

Планиране на програмата за деинституционализация – откъде да се започне

Бъдете реалисти!

Основната поука за екипа на АРК България и за нашите колеги и донори във Великобритания беше необходимостта да сме амбициозни, но и реалистични по отношение на това, което може да се постигне. Когато се планира една програма, важно е да се има предвид следното:

- капацитетът на местните организации за подкрепа на развиването на превантивни и алтернативни услуги – с разрастването на тези услуги се увеличава и натоварването на ОЗД и доставчиците на услугата;
- нужно е време – за да се изгради доверие, за да се постигне общо разбиране от всички партньори за целите и да се ангажира широката общественост в подкрепа на деинституционализацията, например чрез набирането на приемни родители;
- непрекъснатото настаняване на нови деца в институциите – първоначално АРК предвиждаше закриването и на втора институция за деца от три до седем години, но това се оказа невъзможно предвид непрекъснатия прием на нови деца в системата;
- координацията е от изключителна важност – броят на едновременно провеждащите се дейности и големият брой хора, включени в тях, изисква да се отдели значително време за координиране на работата между различните партньори;
- деинституционализацията е свързана с хора, а нуждите на хората са непредсказуеми, ето защо всички програми, и тези, които ги финансират, трябва да са достатъчно гъвкави, за да могат да отговарят на възникващите и често неочаквани потребности на децата и семействата и на специалистите, работещи с тях.

В началото на всяка програма по деинституционализация съществуват няколко ключови въпроса, които трябва да се изяснят, а също и да се направи стратегически избор по отношение на това с кого ще се работи, къде и как:

С какви деца?

Като се има предвид големия брой деца, живеещи в институции, и все още големия брой институции, първото важно решение е свързано с това, кои деца да се приоритизират в една програма. Този избор не е лесен и много организации го намират за особено труден, тъй

като избирайки да работиш с една група, всъщност неизбежно избираш да не работиш с други такива групи. Вероятността, обаче, една програма да допринесе за значима и дълготрайна промяна е по-голяма, ако тя има определена насоченост. Изборът вероятно ще зависи от опита на организацията, както и от местните обстоятелства.

АРК избра да работи с малки деца, защото:

- последиците от институционализацията са най-големи за най-кратко време при малките деца;
- надявахме се, че програмата ще може да покаже по-лесно ‘успех’ при развиването на приемната грижа и подкрепата на реинтеграцията при малки деца – а този успех беше от огромно значение за стратегическата ни цел да покажем, че е възможно закриването на институции;
- много други организации вече работеха с по-големи деца и с младежи, напускащи институциите.

Един от мотивите за избора на АРК беше, че ако се работи с институция за деца от 0 до 3 години (ДМСГД), то програмата ще повлияе по-силно на системата, като ще спомогне за намаляване броя на децата, премествани в институции за по-големи. На практика това не се оказа възможно поради липсата на ангажираност от страна на ДМСГД и Министерство на здравеопазването – за повече подробности в тази връзка моля вижте глава **Предизвикателства и препоръки**.

Кой ще е водещият в развиването и осигуряването на алтернативни услуги?

Независимо дали алтернативните услуги първоначално ще се разработват и развиват от община или от НПО, важно е още в самото начало да се знае кой ще поеме в дългосрочен план отговорността за тяхното финансиране и управление.

Моделът на АРК е основан на два ключови елемента:

- повишаване капацитета на ОЗД, за да заеме ролята си в осигуряването на алтернативни услуги – особено при оценката и планирането на грижата за деца, оценката на семейства и процесът на напасване при настаняване в приемна грижа или осиновяване;
- повишаване капацитета на местните доставчици на услуги, включително общината и НПО:
  - бяха разширени услугите по превенция, предоставяни от местни НПО;
  - екипът по приемна грижа се създаде като част от съществуващия доставчик на услуги на местно ниво (сдружение „Самаряни”);

- след създаването и едногодишното функциониране на услугата малък групов дом, тя бе прехвърлена на общината, като АРК продължи да предоставя техническа и финансова подкрепа в рамките на още една година.

Кой ще координира програмата по деинституционализация и закриването на институции?

От изключителна важност е още от самото начало да се определи кое лице или организация ще поеме дейностите по координацията, като се има предвид сложността на работата.

Освен за създаването на услуги, трябва да има яснота и кой ще е водещ по отношение на:

- извършване на дейности, свързани с проучвания и планиране или развиване на нови модели за предоставяне на услуги;
- координиране на партньорската мрежа;
- наблюдение, оценка и отчитане на резултатите от програмата;
- надзор на строителните дейности, ако например се пристъпи към създаване на малки групови домове.

Полезно е да се подпишат писмени споразумения с ключовите партньори. Всяко такова **споразумение за партньорство** трябва да включва:

- ясно описани роли и отговорности на всички участници;
- принципите, които ще ги ръководят в общата им работа;
- ясни механизми за съвместна работа и вземане на решения, включително и по отношение на управлението на случаи, когато е необходимо.

Осигуряване на политическа подкрепа

Препоръчително е всички, които искат да осъществяват програми за деинституционализация, и особено тези, които искат да закриват институции, да си осигурят ясно заявена политическа ангажираност, както от съответните министерства, така и от местните власти, преди да пристъпят към инвестиции.

Все повече се увеличава подкрепата към деинституционализацията, но същевременно в някои среди продължава да има и силна съпротива. Организацияте и хората, които на местно ниво ще поемат отговорността да предоставят услуги, трябва да са сигурни, че имат активната

подкрепа на правителството, което носи крайната отговорност за благосъстоянието на децата в България.

Ангажирането и информирането на хората на национално ниво, които отговарят за политиката, законодателството и практиката, е важно и с оглед мултиплицирането на добрите практики.

Програмата на АРК беше описана в подробно Споразумение за разбирателство, подписано от Министерството на труда и социалната политика (МТСП), Министерството на образованието и науката (МОН), Министерството на здравеопазването (МЗ), Агенцията за социално подпомагане (АСП), Държавната агенция за закрила на детето (ДАЗД) и община Стара Загора.

В работата на АРК и партньорите определено имаше препятствия (вж. глава **Предизвикателства и препоръки**), но съществуването на това Споразумение за разбирателство беше изключително полезно, особено в началните етапи на програмата, когато получаването на достъп до институциите и на информация беше затруднено на моменти.

Подготвителна фаза на програмата

След като са уточнени по-широките параметри на програмата, е важно да се извърши по-подробна подготвителна работа, за да е сигурно, че програмата отговаря на реални, ясно идентифицирани нужди и че в максимална степен ще се използват наличните ресурси.

Трите ключови стъпки са:

Оценка и анализ на съществуващите услуги

Преди да се инвестира в нови услуги, е важно да се знае кой какви услуги вече предоставя, и дали има начини, тези услуги да се реформират и/или да се увеличи капацитета им, след което инвестициите да бъдат насочени там, където е нужно. Освен че се избягва дублирането на услуги и потенциално се предотвратява пилеенето на ресурси, включването на съществуващите вече доставчици, НПО или други организации в програмата за деинституционализация води и до допълнителното преимущество от осигуряване на подкрепа на тяхната работа, тъй като програмата подпомага и техните усилия. Тази оценка трябва да включва както институционални, така и услуги от неинституционален тип.

Оценка на обучителните нужди

Едновременно с прегледа на съществуващите услуги е изключително важно да се преценят обучителните нужди на организациите и специалистите, които ще се включат в програмата.

Преди да се тръгне към развиване на каквито и да било услуги или към план за закриване на институции, е полезно да се разбере какво е преобладаващото отношение и разбиране по въпросите за отглеждането на деца в институции в съществуващите доставчици на услуги. Техните познания, опит и умения за развиване на услуги и разбирането им за процеса на деинституционализация трябва също да се проучат.

Анализ на настаняванията в институции

Трябва да се извърши подробен анализ за ситуацията в дадена институция – брой и възраст на настанените деца, продължителност на настаняването, произход и контакти с родители – за да се придобие точна и пълна картина на състоянието в момента.

В идеалния случай един такъв анализ трябва да обхваща по-дълъг период, например пет години. Той би помогнал да се разберат тенденциите на настаняванията в институции, което пък би помогнало да се разберат причините за тези настанявания и би довело до по-добро определяне на целевите групи в работата по превенция. АРК не успя да извърши пълен анализ на настаняванията в институциите, с които се работеше в Стара Загора, поради липса на точни данни.

Моля вижте **Приложение 2** за повече информация за тази подготвителна фаза.

Развиване на превантивни и алтернативни услуги

По-надолу са описани някои от основните елементи за развиване на превантивни и алтернативни услуги и са дадени някои предложения за подходи към тази дейност.

Изграждане на капацитет

След като е изяснен плана за развиване на нови услуги, почти винаги в началото на една програма за деинституционализация ще се започне с изграждане на капацитета на участващите организации и хора. Този вид дейност е много вероятно да продължи през цялото време на действие на програмата.

Преобладаващата част от времето и ресурсите на АРК бяха насочени към осигуряване на обучения, техническа помощ и супервизия на партниращите организации. Освен това, партньорите ни си организираха и обучения един на друг.

Обученията включваха широк кръг теми, свързани със съвременната социална работа:

- оценка и планиране на грижата за деца;

- детско развитие, включително теория на привързаността, загуба и раздяла;
- съвременни практики в резидентната грижа;
- всички аспекти на приемната грижа, включително набиране и работа с приемни родители;
- осиновяване.

Освен в тези области, се осигури обучение и по следните теми:

- управление на промяната и изграждане на екипи;
- умения за консултиране;
- повишаване информираността относно ромската култура и традиции;
- умения за общуване и работа с медиите;
- обучение за обучители.

Когато беше възможно, обученията включваха участници от различни организации. Това спомогна да се изградят работни взаимоотношения между различните екипи и да се създаде по-голямо доверие и откритост в цялата партньорска мрежа от доставчици на услуги. Проведените по този начин обучения са освен това и полезни за постигане на еднакво разбиране за предстоящата работа.

Паралелно с обученията се предлагаше и подкрепа по време на работата – под формата на редовни консултации с консултантите ни по социална работа, които бяха активно включени в моделирането на добри практики и водеха обсъжданията по случаи. Подобен вид подкрепа е от изключителна важност за осигуряване на възможност на хората да приложат на практика наученото по време на обучения и да се почувстват подкрепени в работата си.

Две ключови области, в които социалните работници, персоналет на институциите и доставчиците на услуги може да се нуждаят от допълнителна помощ и които са от особено голямо значение за деинституционализацията, са изготвянето на **оценки на деца и планиране на грижата** и **подготовка на децата** за извеждане от институции и настаняване в друга услуга. Моля вижте **Приложение 3** за повече информация по този въпрос.

Супервизия в социалната работа

Към социалните работници съществуват много и противоречащи си изисквания, които често водят до отрицателни чувства. Ако с тези чувства не се работи, те лесно могат да прераснат в стрес и да се развие синдром на професионалното прегаряне. Тези фактори, от своя страна, пречат на работата и намаляват качеството на услугите, предлагани на клиентите. Супервизията осигурява време на социалните работници да разговарят за това как им се отразява стреса от работата, за да им се помогне да се справят с него.

В управлението на социалната работа все повече се признава колко е важно да се осигури подходяща супервизия. Въвеждането на схеми за супервизия, при които редовното супервизиране е право на всеки нает социален работник и на процедури, по които се проследява честотата и качеството на супервизията, се смята за добра практика.

Моля вижте **Приложение 4** за повече информация относно супервизията.

Отдел за закрила на детето

Неправителствените организации играят все по-голяма роля в развитието и предлагането на алтернативни услуги. По силата на действащото в момента законодателство обаче, отделите за закрила на детето запазват ключовата си отговорност пред закона, що се отнася до настаняването на деца в системата за грижи. Като социални работници, водещи всеки случай, тяхното ангажиране и подкрепа към доставчиците на социални услуги е от изключително голямо значение за успешната деинституционализация. Ако отделите за закрила на детето не се подсилват и направят по-ефективни, те могат да се превърнат в спирачка за развитието на алтернативни услуги. Затова моделът на АРК беше разработен така, че ОЗД беше поставен в центъра му.

Освен че социалните работници от ОЗД участваха във всички ключови обучения, те получиха подкрепа и чрез:

- увеличаване броя на социалните работници в отдела. АРК финансира шест допълнителни щата в ОЗД, включително един в родилното отделение на болницата в Стара Загора като част от програмата по превенция. Впоследствие, по силата на сключеното споразумение за разбирателство, АСП пое отговорността за финансирането на тези постове.
- помощ при реструктурирането на ОЗД, което доведе до създаването на три екипа с ясна насоченост, занимаващи се с:
  - краткосрочна работа по превенция, включително спешни настанявания;

- ‘дългосрочна’ работа, включваща работата по реинтеграция, приемна грижа, осиновяване, работа с деца от институциите и от малките групови домове;
  - административни и юридически въпроси.
- увеличаване на ресурсите за работа с клиенти, включително и чрез осигуряване на фонд за спешно финансиране на работата по превенция и реинтеграция, както и финансова подкрепа за транспорт и комуникации.

Отделът за закрила на детето бе част от всички решения, засягащи създаването на нови услуги, както и регулярните работни срещи с доставчиците на услуги. Това доведе до съгласуването на подробни работни механизми за взаимодействие в управлението на случаи и направленията за социални услуги.

Въпреки всички тези форми на подкрепа, ОЗД в Стара Загора, както и повечето отдели в страната, все още среща значителни проблеми в изпълнение на задълженията си, като се има предвид големия брой случаи на един социален работник, острия недостиг на персонал и голямото текучество. Моля вижте глава **Предизвикателства и препоръки** за повече информация по този въпрос.

Превенция на изоставянето

Какви точно услуги са нужни във всяка община или област ще зависи от местните нужди, но е сигурно, че всяка по-голяма инициатива по деинституционализация няма да е пълна, ако не включва работа по превенция на изоставянето и институционализацията на деца. Когато АРК започна работа в Стара Загора, срещу всяко дете, излизащо от системата на институциите – включително навършилите 18 години и починалите – имаше две деца, които постъпваха. Всички усилия, насочени към настаняването на деца от институции в семейна среда и към преобразяване на системата, ще са напразни, ако не се включат още ресурси за работа по превенция на изоставянето.

Компонентът от програмата, свързан с превенцията на изоставянето и институционализацията, бе създаден, за да се развие модел на социална практика, целящ идентифицирането на проблеми на деца и семейства в риск в един ранен етап и бързо реагиране на тези проблеми чрез осигуряване на мулти-дисциплинарна подкрепа т.е. чрез включване на хора с различни познания, умения и опит.

Моделът се основава на прилагане на холистичен подход чрез свързване на ключови участници и комплекс от интервенции:

- създаване на мрежа от организации, включително местни и държавни органи и доставчици на услуги;

- развиване на работа на терен във високорискови общности, включително разясняване на факта, че децата имат нужда да растат в семейна среда;
- подобряване достъпа на уязвими групи до услуги, свързани със здравеопазването, социалните дейности и закрилата на детето;
- развиване на практика на социална работа в родилно отделение с родилките;
- подобряване на жилищните условия на уязвими семейства;
- развиване и подкрепа на услуги, свързани със семейното планиране сред високорискови групи.

Целевите групи бяха деца и семейства в риск на ограничен брой места:

- родилките, идентифицирани като рискови в родилно отделение;
- най-голямата ромска общност в Стара Загора и седем села от община Стара Загора;
- децата, напускащи три институции за деца на възраст от 7 до 18 години в Стара Загора.

За повече информация за този вид работа, моля вижте публикацията *„Сглобяване на пъзела – създаване на партньорска мрежа за предотвратяване на изоставянето и институционализацията на деца в Стара Загора”*.

Реинтеграция

Съгласно Конвенцията на ООН за правата на детето и разпоредбите в българското законодателство, реинтеграцията в семейството е първия вариант, който се проучва при опит да се изведе детето от институция. Само 2-4% от децата в институции в България са сираци. Въпреки този факт, често срещана тенденция е да се развият прибързано нови услуги, преди напълно да се проучи потенциала, който родните семейства на децата имат за отглеждането им.

Една от поуките, извлечена от програмата на АРК е, че можеше да се отделят още повече време и ресурси за работа по реинтеграция чрез ОЗД. От 298 деца, чийто настанявания бяха предотвратени или изведени от институции по време на програмата, за 83 беше постигната реинтеграция. Надяваме се, че с течение на времето ще е възможно да се постигнат още реинтеграции, включително на деца от малките групови домове. 32 от общо 40 деца, ползващи тази услуга, поддържат контакт със семействата си, и този контакт активно се насърчава и подкрепя от персонала на малките групови домове и ОЗД, но за съжаление, до този момент реинтеграция не е осъществена.

Осиновяване

Настаняването в семейна среда е приоритет, когато не е възможно децата да останат в семейството си или да се реинтегрират в него.

Осиновяването е съществен ресурс в българската система за закрила на детето, което осигурява постоянна семейна среда за деца, които не могат да останат в родните си семейства. Съществуват обаче много несъответствия между Закона за закрила на детето и Семейния кодекс, което налага внасяне на яснота относно ролите и координацията между всички страни, ангажирани в националните и международните осиновявания.

Предвид времевите и ресурсните ограничения при стартиране на програмата, АРК реши да подкрепи подобряването на местни практики, свързани с осиновяванията, вместо да търси промяна в системата на национално ниво.

Необходим е обстоен преглед на това как функционира системата за осиновявания, като се проучи:

- как се подготвят, оценяват и одобряват потенциалните осиновители;
- процеса на напасване между осиновител и дете;
- въпроси, свързани с правото на детето да знае, че е осиновено;
- създаване на цялостна услуга за подкрепа след осиновяване с цел намаляване броя на неуспешните случаи на осиновяване.

Приемна грижа

Добре развитата услуга по приемна грижа може да осигури различни видове подкрепа за деца и семейства, като се почне от краткосрочни настанявания – с цел превенция, докато се работи по осигуряване на възможност на семейството на детето да се грижи за него – и се стигне до настанявания за дълъг период от време.

Целта на работата на АРК по приемна грижа беше да се покаже как може да се планира и управлява една напълно завършена услуга по приемна грижа, включваща:

- информиране на обществеността за приемната грижа;
- набиране на кандидати за приемни родители;

- обучение, оценка и одобряване на приемни родители;
- напасване между деца и приемни родители;
- осигуряване на непрекъсната подкрепа на приемните семейства.

Моделът се основаваше на подкрепянето на развитието на услугата приемна грижа от местна НПО – сдружение „Самаряни”, доставчик на социални услуги по договор с общината. Ключовите моменти от тази работа включваха:

- осигуряване от страна на АРК обучение по приемна грижа на широк кръг от специалисти, ръководители на социални услуги и медии;
- планиране и провеждане на непрекъсната кампания за набиране на кандидати за приемни родители;
- създаване на професионално обучен екип по приемна грижа със специално определени за целта ресурси – екипът работи само по предоставянето на услугата приемна грижа, включваща набиране, обучение, оценка и подкрепа на приемни родители;
- тясно сътрудничество между екипа по приемна грижа и местния отдел за закрила на детето при напасването и настаняването на деца;
- разширяване на модела – от действащ в община Стара Загора до действащ на територията на цялата област Стара Загора, като това разширение беше подкрепено от УНИЦЕФ.

За повече информация за приемната грижа като компонент от програмата по деинституционализация, моля вижте публикацията „По пътя към промяната – развиване на услугата приемна грижа в Стара Загора”.

Алтернативни услуги от резидентен тип – малки групови домове

Като се вземе предвид значителния брой деца, живеещи понастоящем в институции, и все още ограничените възможности за настаняване в заместваща семейна среда (независимо дали осиновяване или приемна грижа), на местата, където е взето решение за закриване на институции, е много вероятно да възникне нужда от някакъв вид алтернативни резидентни услуги, за да не се наруши принципът, че нито едно дете не бива да бъде пропуснато.

Програмата за деинституционализация в Стара Загора включва развиването на услуга малък групов дом. Целта на осигуряването на грижи за деца от институции в условията на малки

групов дом. Целта на осигуряването на грижи за деца от институции в условията на малки групови домове е да се подобри качеството на грижа за тях и социалното им включване.

Подцелите на услугата са:

- да се създаде базиран в общността модел за съвременна резидентна грижа за деца, която да им осигури дом за толкова време, за колкото им е нужно;
- да покаже устойчива и възможна за мултиплициране алтернатива на големите класически институции като част от цялостна програма за деинституционализация;
- да се създаде услуга, която може да се разшири чрез добавяне на допълнителни малки групови домове за в бъдеще, ако процесът на деинституционализация продължи на местно ниво.

Услугата е базирана в община Стара Загора, където:

- съществуват пет малки групови домове с по осем деца, живеещи във всеки един от тях;
- всеки дом има екип от пет обгрижващи и един ръководител на този екип;
- услугата се подкрепя от Централно звено за управление и подкрепа, което включва социален работник и психолог – ‘експерти’, които не са базирани във всеки отделен дом.

По време на настаняването си всички деца бяха на възраст от 3 до 7 години. За да се подкрепи тяхната интеграция и участие в нормалния живот на общността услугата малък групов дом:

- се състои както от апартаменти, така и от къщи, разположени в обикновени жилищни райони, подобни на тези, в които живеят повечето българи;
- не разполага всички групови домове в един квартал;
- осигурява записването на всички деца в местни детски градини и училища и ползването на местни транспортни, здравни и обществени услуги.

За повече информация за услугата малък групов дом моля вижте публикацията „У дома е най-добре – създаване на услугата малък групов дом в Стара Загора”.

Наблюдение и оценка

Системното наблюдение, оценка и отчитане на резултатите е важно, тъй като осигурява начин да се проследява напредъка на програмата и да се измерват резултатите. Това е важно за организационното израстване и е база за вземане на решения в процеса на разгръщане на програмата.

В рамките на програмата на АРК „Деинституционализация на услугите за деца” беше разработена цялостна система за наблюдение, оценка и отчитане на резултатите с цел:

- да се проследи изграждането и стартирането на превантивни и алтернативни услуги;
- да се измери въздействието на деинституционализацията върху децата, изведени от институции и настанени в услуги от семеен тип или в алтернативни услуги базирани в общността;
- да се осигури информация за партньорите на местно и национално ниво;
- да се осигури отчетност към донорите на АРК България във Великобритания и да им се даде по-голяма възможност да разберат в какъв контекст се развива програмата.

За повече информация на тази тема, включително подробности за инструментите за оценка на детското развитие, моля вижте публикацията „Измерване на промяната – система за наблюдение, оценка и отчитане на резултатите на АРК България”.

Подобряване на качеството и достъпа до съществуващи услуги

Когато се подкрепят деца, напускащи институции, е важно да не се изпускат от внимание вече съществуващите услуги, особено масовите училища, здравните и други обществени услуги, които имат основна роля. Само чрез осигуряване на възможност на децата и семействата да ползват тези услуги, а не само онези, които са ‘специализирани’ и ‘сегрегирани’, може в действителност да се постигне целта - социално включване. В рамките на програмата на АРК всички деца, които са в приемни семейства или живеят в малките групови домове, посещават масови детски градини или училища и ползват здравни и транспортни услуги в общността.

В случаите на работа с деца с увреждания или специални нужди може да съществува нужда от подкрепа и реформиране на подобни услуги, което би могло да означава:

- да се работи с медицински специалисти, например с персонал на родилни отделения, за да са в състояние по-точно да диагностицират и разграничават здравословни проблеми от увреждания;

- да се осигури на родителите на деца с увреждания получаването на точна информация и подкрепа за достъп до услуги;
- да се осигурят ресурсни учители в масовите училища и да се обучи учителския персонал как да работи и да подкрепя деца със специални обучителни нужди, като се предоставят нужните за това технически средства;
- да се осигури адаптирането на сгради, включително училища, културни центрове и обществен транспорт, за да могат децата с увреждания да ги ползват.

Всяка оценка на съществуващите услуги трябва да включва и оценка на наличните услуги за деца с увреждания и техните семейства, както и тяхната достъпност.

Закриване на институции

Закриването на институции трябва да бъде другата страна на монетата на развиване на нови услуги – в противен случай те няма да са ‘алтернативни’, а ще съществуват паралелно със системата от институции. С извеждането на деца от системата, официалният капацитет на определената за закриване институция трябва постепенно да се намалява докато стане възможно тя да бъде напълно закрыта.

Мораториум върху нови настанявания

През август 2006 година се постигна мораториум върху настаняванията на деца в трите институции, първоначално включени в програмата на АРК. Настаняванията на деца от общини извън Стара Загора бяха спрени, с изключение на тези, ползващи медицинските услуги на ДМСГД, тъй като този вид услуги не се предлагаха другаде в областта.

Впоследствие стана ясно, че не е възможно да се пристъпи нито към радикално реструктуриране, нито към закриване на две от тези институции, но за третата – ДДЛРГ „Надежда” за деца на възраст от 3 до 7 години – закриването беше възможно. За да се подготвят оценки на всички живеещи в нея деца, и да започне подготовката им за извеждане, през май 2007 се подготви нов мораториум – върху настаняванията на деца в тази институция. Последните извеждания на деца от „Надежда” станаха през март 2008.

Ясно е, че въвеждането на подобни мораториуми не може да се разглежда като инструмент за реформа в цялата система, освен ако не се осигурят алтернативни услуги в цялата страна, защото иначе проблемите вместо да се разрешават, ще се прехвърлят от едно място на друго.

Въвеждането на мораториуми върху бъдещи настанявания обаче може да се обмисля като вариант там, където програмите работят и в посока превенция, а и на места като Стара Загора, където има няколко институции и закриването на една или две няма да премахне всички варианти за настаняване на децата предвид недостатъчно развитите алтернативни услуги. С течение на времето това ще подпомогне свиването на системата от институции.

Моля вижте глава **Предизвикателства и препоръки** за повече информация относно нуждата от национален мораториум върху настанявания на деца от 0 до 3 години в институции.

Ангажиране на персонала от институциите – справяне със съпротивите

Всички, които подкрепят активно закриването на институции, почти неминуемо ще се сблъскат с някаква форма на съпротива. На базата на опита на АРК, причините за това са три:

- Липса на разбиране за вредните последици от отглеждането на деца в институции – много хора все още не разбират, че съществуват значителни и често дълготрайни щети, които отглеждането в институции нанася на децата и продължават да смятат, че настаняването на деца в институции е не само ‘неизбежно’ (каквото то често всъщност е, имайки предвид липсата на алтернативи в момента), а и категорично ‘добро’ за децата. Това е особено вярно, когато хората от персонала на домовете виждат често много лошите битови условия на семействата и мислят, че институциите са ‘по-добри’.
- Мнението, че домовете са добри за децата, се подсилва от липсата на разбиране и на емпатия към положението на родителите на децата, настанявани в домове.
- Притесненията на персонала от домовете за работните им места – много от хората, работещи понастоящем в институции, разбираемо се притесняват да не загубят работата си. Техните притеснения се споделят и от общините, които не искат увеличаване на безработицата на местно ниво.

Пренебрегването на тези съображения не е възможно, а и не е честно да се опитваме да правим това – персоналят в институциите не носи отговорността за съществуването на сегашната система. Освен това, такъв подход би бил и непродуктивен, тъй като има вероятност съпротивите да нараснат, ако не се признаят реалните притеснения на хората. Работейки със съпротивата на персонала от домовете, имаме възможност да се опитаме да привлечем тези хора в полза на деинституционализацията.

Ето защо, когато се осъществяват програми за закриване на институции, трябва да се взема предвид следното:

- Да се предостави обучение на тема влиянието на институциите върху развитието на децата – с помощта на дискусии е възможно да се достигне до по-добро разбиране защо деинституционализацията е така важна. Много хора, работещи в домовете, разбират, че те не са в състояние – като се има предвид броя на децата, за които отговарят – да им осигурят нужните грижи, а и също така знаят, че децата имат много поведенчески и други проблеми. Като се предостави на персонала на домовете достъп до информация за детското развитие и съвременните практики в социалната работа, ще им се помогне да си обяснят много от тези проблеми.
- Да се предостави на персонала информация за това как ще изглеждат новите услуги и какво ще означава това за децата – някои хора от персонала са изградили много силна привързаност с някои от децата и освен, че се страхуват за собственото си бъдеще, се страхуват и за тези деца. Важно е такива хора да бъдат успокоени, а и когато е възможно и уместно, някои може да продължат контакта си с децата, преместени на други места, поне докато тези деца не формират привързаност към новите си обгрижващи.
- Да се повиши информираността на персонала от институциите относно причините, поради които децата се настаняват в домове – ако им се помогне да разберат проблемите, пред които са изправени семействата на тези деца и колко е важно те да продължат контакта с родителите си, то може да се очаква намаляване на антагонизма към семействата на децата, който често е налице.
- Да се осигури обучение на тема управление на промяната, с което да се подпомогнат хората от системата да се справят с променящата се около тях среда.
- Да се потърсят начини да се включи персонала от домовете в работата по програмата – тези хора могат да имат ценен принос в процеса на изготвянето на оценките за децата, за които те често знаят повече от всеки друг. Те, освен това, са от изключително значение при подготовката на децата за извеждане от институциите – от тях зависи как ще се чувстват децата в тези моменти. В идеалния случай, част от персонала може да пожелае да се включи в развиването и осигуряването на алтернативни услуги.

Наемане на работа на персонал от домовете в новите услуги

Най-добре е, ако много хора от работещите в институции имат желание и способности да работят в новите услуги. Някои от тях са развили привързаност към децата и е в техен интерес тези връзки да продължат. Освен това е полезно, ако хората, осигуряващи алтернативни услуги – независимо дали приемна грижа или алтернативна резидентна грижа – имат някакъв опит от работа или обгрижване на деца.

Не бива, обаче, да се пристъпва към автоматично пренаемане на работа на персонала от институциите в новите услуги. Това трябва да се прави само когато работещите в домовете ясно покажат желание да поставят на първо място правата на децата, а също и готовност и капацитет да заработят по нов начин. Ако не е така, съществува риск новите услуги, и особено новите услуги от резидентен тип чисто и просто да повторят съществуващите лоши практики.

По време на работата по програмата на АРК се взе решение да се предложи на всички от работещите в дома, определен за закриване, да се явят на интервюта за наемане на работа, ако решат да кандидатстват за услугата малък групов дом. Паралелно с това им се предложи и обучение на тема съвременни практики на резидентна грижа. Това първо обучение бе насочено върху вредното въздействие на институционализацията и към начините за работа с липсата на привързаност у децата, изоставането в развитието им и трудното поведение.

Това обучение даде възможност на персонала, още преди да решат да кандидатстват за работа в новата услуга, да преценят дали могат да приемат новия модел на работа, а също така даде възможност на обучителите да направят индивидуална преценка на всеки, по отношение на компетентност, потенциал за обучаемост и промяна на трудовите навици, ценности и нагласи. Също така, бе проведено и въвеждащо обучение по приемна грижа.

В крайна сметка, нито един от 35те души, работещи в този дом не кандидатства за приеман родител. Общо 26 души от тях кандидатстваха за работа в услугата малък групов дом, от които 17 бяха назначени, въпреки че някои от тях по-късно избраха да напуснат услугата. В момента 11 души от закритата институция работят в екипа на услугата малък групов дом, където са назначени и 5 души, работили в други институции за деца.

Тези цифри илюстрират нуждата да се внимава, и да не се приема автоматично, че целият персонал на институцията ще иска или ще може да работи в новите услуги. Може да се окаже, че е нужно да се проведе много по-широка кампания за набиране и назначаване на хора.

Сградата на институцията

Твърде често се оказва, че когато се обсъжда закриване на институция, цялото внимание се насочва към самата сграда. Тези сгради, освен че имат финансово измерение, имат също така и дълбоко символично значение, и много хора се привързват към тях, като са еднакво загрижени както за бъдещето на децата, така и за самите сгради.

Идеалният вариант е сградата да се използва по начин, който да обслужва цялата местна общност, в случай, че това е възможно. В Стара Загора бившата институция „Надежда“ ще се превърне в общинска ясла. Когато подобно развитие не е възможно, най-добрият вариант би бил да се продаде както сградата, така и земята, и парите да се инвестират в нови услуги, въпреки че изясняването на правото на собственост би могло да усложни ситуацията.

Това, което на всяка цена трябва да се избягва, когато се говори за деинституционализация, е да се позволи дискусиата да тръгне около сградата – развитието на децата не може да зависи от проблеми, касаещи имота. Освен това е от изключителна важност за в бъдеще постройките на бившите институции да не се използват за предоставяне на резидентна грижа за деца.

Повече информация за планирането на програми за деинституционализация може да се намери в публикуваното през 2007 година ръководство „Деинституционализация и преобразяване на услугите за деца – ръководство за добра практика“, Жоржет Мълхеър и колектив. (*‘De-institutionalising and transforming children’s services – a guide to good practice’*, Georgette Mulheir et al). Ръководството предлага подробно описание за начина на управление на програми по деинституционализация като цяло. В същото време, то е базирано на опит извън България, поради което някои от неговите изводи не са валидни за ситуацията у нас.

Предизвикателства и препоръки

Политическа воля, ангажираност и
управление на промяната

Липса на капацитет в системата на грижи
за деца

Планиращи механизми

Финансиране на промяната в системата

На прав път...

АРК и партньорите потърсиха начини да развият устойчиви алтернативи на институционалната грижа, като създадоха:

- мрежа от доставчици на превантивни услуги, която включва ОЗД и персонала на родилно отделение към болницата в Стара Загора, където е базиран социален работник от ОЗД, и местни НПО, които работят в общността с високо рискови групи;
- независим, професионален екип по приемна грижа: УНИЦЕФ финансира български НПО, за да мултиплицират развития модел в осем региона на България;
- услуга малък групов дом с Централно звено за управление и подкрепа, като от януари 2009 община Стара Загора финансира и управлява тази услуга.

Между юли 2006 и септември 2009, като част от програмата за деинституционализация, 195 деца от големи институции са настанени в алтернативни услуги:

- 140 деца са реинтегрирани в семействата си или са осиновени;
- 16 деца са настанени в приемна грижа;
- 46 деца са настанени в малък групов дом, от които 7 деца по-късно са настанени в приемна грижа или в семейства на осиновители¹.

Като резултат от развиването на алтернативни услуги, през март 2008, се закрива ДДЛРГ „Надежда“ за деца от 3 до 7 години. Това е първото планирано закриване на институция в България. Успешните случаи на превенция са 103.

Първоначалните резултати от първите оценки, извършени с помощта на инструментите за оценка на детското развитие, показват, че всички деца, настанени в семеен тип грижа и малки групови домове се развиват много добре. За повече информация за наблюдение и оценка на резултатите за децата, моля вж: *“Измерване на промяната - система за наблюдение, оценка и отчитане на резултатите на АРК-България”*.

... но все още има много път да се извърви...

Всички включени страни се гордеят с тези постижения, но и отчитат колко още неща трябва да се свършат. Към момента на отпечатване на публикацията, 535 деца живеят в седемте институции в Стара Загора.

¹За да не се дублира бройката, когато се изчислява общия брой настанени деца (195), седемте деца са включени в общия брой за приемна грижа и осиновяване, но не в бройката за малък групов дом.

АРК и партньорите по програмата се сблъскаха с редица предизвикателства. Много от тях, включително подкрепа на семейства във време на криза, са сходни с тези, с които се борят социалните работници по цял свят. В същината на проблемите, които имат много от тези семейства, е бедността. Дори тя да не е основната причина за трудностите им, то почти винаги ги умножава. Дискриминацията, неразбирането на живота и потребностите на хора с увреждания, както и на тези от етнически малцинства допълнително усложняват проблемите.

Тези сложни социални, икономически и културни въпроси имат дълбоки исторически корени: една цялостна промяна изисква по-широка дългосрочна ангажираност на правителството и обществото – процес, който може да отнеме много, много години.

Други трудности в прилагането на програмата по деинституционализация могат да започнат да се разрешават много по-бързо. Те са свързани с нуждата от:

- политическа воля и управление на промяната, включително ангажираност на всички отговорни министерства за ясно дефиниран, цялостен национален план за действие за деинституционализация, насочен към всички деца в институции;
- по-голям капацитет в системата за закрила на детето;
- нужда от механизъм за регионално планиране;
- щателно преразглеждане на финансовата система.

Тези въпроси се разглеждат по-долу. Моля, вижте документа, изготвен от Алианс от неправителствени организации, работещи за реформа в грижите за деца в България „*Визия за реформа в системата на грижи за децата*” в **Приложение 5**.

Политическа воля, ангажираност и управление на промяната

В анализа на АРК, най-голямата трудност за преодоляване, от която произлизат много от другите проблеми, беше неуспехът на всяко следващо правителство да наложи всеобща визия за преобразяване системата на грижи за децата.

Правителството на България има дългогодишна политическа ангажираност към деинституционализацията, като има напредък по отношение на изграждането на законова рамка, която подкрепя процеса. Въпреки че много професионалисти от изпълнителната и местна власт са ангажирани в деинституционализацията, има и други, които все още не

разбират увреждащите последици на институционалната грижа и е налице сериозно объркване за това, с какво е свързана деинституционализацията. В резултат на това, реформата до ден днешен се осъществява хаотично и на парче.

Концепциите за „реформиране“ и „преструктуриране“ на институциите често се разбират като крайна цел, вместо като потенциални междинни стъпки по пътя към това, което трябва да е крайната цел – всеобщо закриване на институции. Някои директори прегърнаха идеята за „отваряне“ на домове, като например насърчават ученици от местното училище, които живеят в квартала, да посещават децата от институцията. Това може да се отчита като първа, малка крачка, но по никакъв начин не трябва да се разглежда като заместител на истинската необходима промяна – всички деца в институции да имат възможност да се образуват и да живеят в общността.

В момента се осъществяват редица инициативи, които включват създаване на малки групови домове или центрове за настаняване от семеен тип в институциите или в сградите, където се помещават Комплекси за социални услуги и/или дневни центрове. Изграждането на „домове“ в институциите или в сгради, където се предоставят други социални услуги, няма да подобри социалното включване на децата или да премахне заклеяването, свързано с това, да живееш в институция. Тези деца продължават да са лесни за идентифициране и да са отделени от своите връстници. В същото време, инвестирането в сгради на институции има по-голяма вероятност да укрепи институционалната система, отколкото да я премахне.

Успешното преобразяване на системата на грижи за деца не се извършва като се насърчават родителите да оставят децата си под грижите на други, дори и това да е „само“ за през седмицата. Възможността дневните центрове да осигуряват седмична грижа създава риск те де факто да се превърнат в мини институции. Това допълнително изкривява посланието, което трябва да е в основата на цялата политика за децата: всички те трябва да живеят със своите семейства. Вместо това, трябва да се намерят начини да се насърчават родителите и да им се помага да изпълняват отговорностите си, например чрез осигуряване на транспорт до детски градини и училища през седмицата.

Правителството трябва да дефинира и разясни какво означава деинституционализацията и да се увери, че всички инициативи, свързани с реформата са част от една ясна, съгласувана национална рамка с оглед последователност на усилията в цялата страна и избягване на риска проектите на местно ниво да водят само до козметични промени.

Препоръки

Всички отговорни за децата министерства и агенции трябва да съгласуват подробен **национален план за действие**, с участието на експерти в сферата на благосъстоянието на децата, включително:

- ясно изявление, че дългосрочната цел на деинституционализацията е да се заместят всички големи институции с различни социални услуги от семеен тип, и такива, базирани в общността, които позволяват социалното включване на децата, както и ясна ангажираност за постигането на това в определен срок;
- разясняване, че всички мерки за „реформа” или „преструктуриране” на институции трябва да се предприемат само, когато те директно допринасят за постигането на общата цел за промяна на системата и закриването на институции;
- набор от принципи и оперативни подходи, които трябва да направляват всички усилия за деинституционализация, за да се гарантира, че всички действия са съвместими с дългосрочната цел и с най-добрия интерес на децата;
- времева рамка за провеждането на ключовата подготвителна работа за прилагане на плана за действие по деинституционализация, включително:
  - пълен анализ на настаняванията във всички институции, за да се определи колко деца живеят в тях и да се осигури пълна информация за всяко дете;
  - оценка и анализ на съществуващите услуги и тяхното предоставяне;
  - изработване на критерии за предоставяне на нови услуги, независимо дали е на местно, регионално или национално ниво, за да се гарантира, че няма дублиране или липса на услуги в определени райони;
  - преразглеждане на всички оценки и планове за грижа на всички деца в институции и техните семейства, за да се осигури точна и актуализирана информация, на базата на която ще се планира бъдещия тип грижа.
- ясно разпределение на ролите на различните министерства и агенции в подкрепа прилагането на този план и необходимите ресурси:
  - когато все още няма наличие на такива ресурси на правителствено ниво, това трябва ясно да се каже и да се посочи, кога ще има;
  - донорите трябва да се насърчават да подкрепят прилагането на този план чрез насочване на тяхната помощ в области, където има недостиг на ресурси.
- рамка за наблюдение и оценка на прилагането на плана във връзка със създаването и стартирането на алтернативни услуги, както и резултатите относно децата – трябва да се разработи ясен набор от показатели, за да се измери влиянието на деинституционализацията върху детското развитие;

- поемане на ангажимент за въвеждане на общ мораториум за настаняването на деца до три години в институции: прилагането на тази мярка може да влезе в сила в определен срок в бъдеще (например в рамките на три до пет години) след нейното законово регламентиране, за да позволи достатъчно време за развиване на алтернативни услуги междуременно.

Управление на промяната: необходимостта да се осигури широка подкрепа на деинституционализацията

Разработването на подробен, национален план за действие, трябва да бъде последвано от неговото комуникиране. Изпълнителната власт трябва да осигури правилното разбиране на документа от всички ключови страни – общини, доставчици на услуги в областта на образованието, здравеопазването и социалната сфера, представители на изпълнителната власт по места, както и неправителствени организации. Деинституционализацията трябва да се разбира като национална политика, която е задължителна за всички. Кметовете или директорите на институции не могат да решават дали да подкрепят политиката или не, нито пък развиващите услуги да предприемат инициативи, които са в противоречие с нея.

В същото време, не е реалистично да се очаква, че тласъкът към промяна ще дойде задължително от хора, работещи понастоящем в системата на институциите или от тези, които ги ръководят. Изключително важно е персонала от домовете и общините да имат ясни насоки за това как трябва да се пристъпи към деинституционализацията, да се развият техните умения и да им се предоставят ресурси за да подкрепят процеса.

Деинституционализацията изисква и промяна на обществените нагласи, поради което е необходимо включването на широката общественост в подкрепа на каузата. Усилията за включване на ромската общност както на професионално ниво, така и на ниво семейство, трябва да са неделима част от този процес предвид ромския произход на повечето от децата в институции.

Препоръки

- Да се осигури обучение за всички ключови участници в изпълнителната и местна власт, както и за директорите на институции на тема защо деинституционализацията е необходима и как те могат да допринесат за нейното планиране и прилагане.
- Случаите на липса на сътрудничество и противопоставяне на процеса на деинституционализация и реформата от страна на директори на институции трябва да бъдат спрени: хората, които отказват да сътрудничат на ОЗД, доставчиците на социални услуги и други професионалисти, включени в реформата, особено като отказват достъп до институцията и ограничават работата с децата, трябва да бъдат заменени.

- Да се проведе национална кампания за повишаване на обществената информираност относно значението на това децата да се отглеждат в семейства и увреждащото влияние на институционалната грижа: набирането на приемни родители в цялата страна трябва да бъде част от тази кампания.
- Обучаването на хора от ромската общност като здравни медиатори, социални и общностни работници трябва да бъде приоритет, с оглед изграждане мост над различията, които често съществуват между ромската общност и специалистите в системата на грижи за децата.

Да не се пропусне нито едно дете: нуждата от ангажираност на всички министерства в деинституционализацията

Първоначалните планове на АРК по програмата предвиждаха работа с Дома за медико-социални грижи за деца (ДМСГД) от 0 до 3 години в Стара Загора. Това се оказа невъзможно, предвид нежеланието на директора на институцията да се включи в каквато и да е сериозна дискусия за деинституционализацията и липсата на каквото и да е изискване от Министерство на здравеопазването за неговото ангажиране с това.

Министерство на здравеопазването трябва да се включи активно в реформата и да се превърне в задвижващ механизъм на промяната. В края на 2008 година, 2 440 деца живеят в домове за медико-социални грижи според данни на Държавната агенция за закрила на детето. Около 24% от тях са на 4 и повече години, въпреки че ДМСГД са предназначени да осигуряват грижа за деца до 3-годишна възраст. Много от тези деца ще прекарат целия си живот в институции.

Тези домове представляват не само един от основните входове към институционалната система, но също и място, където се нанасят най-силни и трайни вреди върху детското развитие. Провеждането на превантивна работа, за да се спре постъпването на толкова много деца в институции, е задължително. Без специално внимание и усилия в тази насока, всички други усилия за деинституционализация ще бъдат напразни.

В случаите, когато специалистите от сферата на здравеопазването се включат в деинституционализацията, резултатите могат да бъдат много положителни и това бе демонстрирано чрез назначаването на социален работник от ОЗД в родилно отделение на болницата в Стара Загора. Работейки в партньорство с медицинския персонал, този социален работник успя да подкрепи майки, чиито деца в противен случай най-вероятно щяха да бъдат настанени в домове за медико-социални грижи.

В заключение, важно е промяната да се осъществи за всички деца, които са понастоящем в институции. Според българското законодателство „специализираните институции” са домове от интернатен тип за отглеждане на деца, където последните са постоянно отделени от семейната среда. Значителен брой институции от резидентен тип не са включени в тази дефиниция, което изключва децата, които живеят в тях, от инициативи, свързани с деинституционализацията.

Препоръки

- Всички отговорни за децата агенции и министерства, включително Министерство на здравеопазването, Министерство на образованието, младежта и науката, Министерство на правосъдието, Министерство на вътрешните работи и Министерство на финансите, както и Министерство на труда и социалната политика трябва да подкрепят прилагането на плана за действие за деинституционализация: прилагането на плана и управлението на промяната трябва да се ръководи от високопоставен член на правителството, като отговорният за ресора деца вицепремиер.
- Отговорностите на Министерство на здравеопазването трябва да са ясно описани в плана за действие за деинституционализация и то трябва да гарантира, че всички, които управляват домове за медико-социални грижи имат ясни указания и възможности да подкрепят прилагането на плана.
- Децентрализацията на домовете за медико-социални грижи трябва да бъде спряна докато изпълнителната власт не одобри и приложи план за тяхното закриване: децентрализацията на тези големи институции, без съответните насоки и ресурси за деинституционализация към общините, ще създаде риск настоящата ситуация да продължи да съществува.
- Медицинските специалисти и управителите на здравни услуги трябва да преминат през съответните курсове на обучение за да могат услугите да отговарят на изискванията за признати добри практики, включително:
  - подобряване на диагностицирането и разбирането по въпроси, свързани с уврежданията: поставянето на етикети на деца след раждането и предположения за това какво не могат да правят, са дълбоко увреждащи;
  - преустановяване на практиката да се съветват родителите да изоставят болното си дете или бебе с увреждане;
  - прекратяване на практиката да се разделят майки и бебета в родилните отделения, а в някои случаи, преместване на недоносени бебета от болниците в институциите.
- Трябва да има ясно разграничение между медицински и социални услуги: понастоящем 6 от общо 32 дома за медико-социални грижи имат отделения за недоносени бебета. Тези отделения трябва да се преместят в медицински заведения.
- Трябва да се назначи социален работник от ОЗД във всяко родилно отделение, за да подкрепя работата по превенция.

- Родителите на деца, живеещи в домове за медико-социални грижи трябва активно да се насърчават и подкрепят да посещават децата си, включително чрез:
  - предлагане на по-гъвкаво време за посещения;
  - предоставяне възможност на майките да остават в институцията със своите деца;
  - предоставяне на финансова подкрепа за транспорт, за да се гарантира, че родителите могат да стигнат до институцията.

- За да се подкрепи успешна реинтеграция на деца от тези институции или да се гарантира, че тяхното преместване в семейство на осиновители или в приемна грижа, е добре подготвено и колкото е възможно по-малко травмиращо за тях, трябва да се разрешат опознавателни визити от институцията до семейството/дома.

- *Всички* деца, които са понастоящем в институции – включително онези, живеещи в СПИ, ВУИ и специални училища, както и в домовете за медико-социална грижа, домовете за деца, лишени от родителска грижа и домовете за деца с увреждания трябва да имат оценка с оглед оказване на подкрепа за тяхната реинтеграция или настаняване в алтернативни услуги.

Липса на капацитет в системата за закрила на детето

Най-силното предизвикателство, с което всички, работещи в развиването на превантивни и алтернативни на институционалната грижа услуги, се сблъскват, е липсата на капацитет в системата за закрила на детето. Особено остра е нуждата от повече квалифицирани социални работници в отделите за закрила на детето, при положение, че са ангажирани със социална работа с деца и техните семейства, което трябва да заема централно място в деинституционализацията.

Към момента недостигът на налични човешки ресурси често води до ситуация – „далече от очите - далече от сърцето”. Децата се настаняват в институции без подробен план, който да включва необходимата работа с родителите, защото самите социални работници осъзнават, че не е реалистично тази работа да бъде свършена, имайки предвид ресурсните ограничения.

Споделените наблюдения тук се базират основно на опита ни от работата с отделите за закрила на детето в област Стара Загора, но те са точно отражение на това, което споделят и социалните работници от ОЗД в цялата страна.

Честото напускане на служители причинява едно от най-големите затруднения в работата, с които работещите по програми за деинституционализация се сблъскват. Голямото текучество на персонал води до:

- неефективно използване на ресурси: по време на програмата на АРК твърде много време отне набирането и назначаването на нови хора и изграждането на изгубения капацитет;
- демотивация на колегите, които остават на работа;
- негативно въздействие върху тези деца и семейства, които вече са изградили позитивни взаимоотношения със съответните служители и след това ги губят.

Трите основни причини, поради които социалните работници напускат са:

- нереалистично голямо натоварване: от дванадесетте социални работника в ОЗД Стара Загора се очаква да се справят с редица административни и бюрократични изисквания; да участват в изготвянето на оценката и плана за грижа на всички деца, настанени в институциите (в момента те са 535) и да работят с техните семейства; да работят за реинтегрирането на децата от институциите, както и тези настанени в алтернативни социални услуги; да извършват ефективна социална работа по превенция. Това е просто невъзможно. Въпреки че опитът на АРК показва, че мнозинството от социалните работници вярват и работят за деинституционализацията, трябва да се отчете факта, че колкото повече те се стремят да извършват качествена социална работа и колкото повече алтернативни социални услуги се разкриват, толкова повече се увеличава тяхната работа;
- ниски трудови възнаграждения и ограничени възможности за кариерно развитие;
- нисък статус на професията на социалния работник – изискването социалните работници задължително да имат висше образование бе променено поради трудно намиране на квалифицирани социални работници в по-отдалечените селски райони. Това не помага за повишаване статуса на професията „социален работник“, нито подкрепя морално, тези които я практикуват.

Тези, които остават в системата, са застрашени от прегаряне или от вземане на погрешни решения, защото в повечето случаи те не получават адекватна професионална подкрепа.

Много социални работници от ОЗД участват в излишно много и несвързани помежду си обучителни инициативи, които по-скоро увеличават натовареността им, отколкото да я

облекчават. Често се случва те да не могат да приложат теорията на практика, ако нямат дългосрочна подкрепа. Социалната работа може да бъде стресираща, емоционално изцеждаща и обезсърчаваща дори и в добре обезпечените откъм ресурси системи, където социалните работници имат сравнително по-малко на брой случаи. Затова осигуряването на супервизия за социалните работници е от особено значение.

Необходимо е социалните работници да имат и базисните инструменти за извършване на социална работа. Тяхната задача не е или не би трябвало да бъде работа на бюро. Работатата със семействата и децата, оценяването на техните нужди и посрещането им са в основата на социалната работа. Това не може да се направи от офиса! Социалните работници се нуждаят от достъп до транспортни и комуникационни ресурси, за да могат да посещават клиентите си. Без всичко това, степента, до която те могат да изпълнят основната си роля, е значително ограничена и допринася допълнително за обезсърчаването, демотивацията и неефективността на системата.

Много други доставчици на социални услуги се сблъскват със затруднения подобни на тези, пред които се изправят отделите за закрила на детето и по-конкретно със способността им да наемат на работа и да задържат качествени служители, имайки предвид ниското трудово възнаграждение и неадекватността на осигуряваните ресурси за извършване на качествена работа. Препоръките, които даваме, се отнасят и до общините и доставчиците на социални услуги, с които те са сключили договори.

Препоръки

С бърз ефект: всички инициативи, свързани с деинституционализацията, които започват през 2010, независимо дали се финансират от частни донори или от държавата, трябва да съдържат елемент за повишаване капацитета на съответните местни отдели за закрила на детето. Това би означавало:

- осигуряване на служителите от ОЗД достъп до обучение и техническа подкрепа по време на проекта/програмата;
- броят на социалните работници да се увеличи поне за времето на проекта/ програмата, за да се гарантира, че ОЗД не е по-натоварен от допълнителните изисквания, поставени пред него.

Извършване на незабавен преглед за установяване на проблемите, които стоят пред отделите за закрила на детето и разработване на план за действие за тяхното разрешаване, който да бъде приложен паралелно с националния план за деинституционализация. Този преглед би трябвало да включва:

- цялостна проверка на работата, която се извършва към момента от социалните работници от ОЗД:
  - някои задачи могат да се поемат от администратори или други служители, а не от социални работници;
  - преглед на документацията и всички бюрократични изисквания, с които социалните работници трябва да се справят към момента, включително необходимостта от по-добро техническо оборудване;
  - преглед на настоящата система за инспектиране, която трябва да бъде добре организирана и не само да идентифицира проблемите, но също така и да предлага пътища, по които те да бъдат решавани;
  - трябва да се помисли и за подкрепа за вътрешно реструктуриране на отделите за закрила на детето, за да се осигури максимално използване на наличния ресурс – специализирането на социалните работници ще направи отдела по-ефективен и ще повиши удовлетвореността от работата.

- максимално използване на наличните ресурси чрез включване на други социални работници в работата на ОЗД – например социалните работници, които работят към институциите могат да се ангажират с оценка на деца и семейства. Към момента повечето от тях запълват смени в работния график на персонала;
- създаване на стандарт за брой случаи на социален работник;
- определяне броя на социалните работници, подходящ за всяко ОЗД;
- преглед на квалификациите, необходими за социална работа, с цел възстановяване на изискването за висше образование;
- оценка на обучителните нужди и разработване на дългосрочен структуриран обучителен план, подкрепен със супервизия;
- преглед на трудовите възнаграждения.

Планиращи механизми

Първоначално програмата на АРК започна на общинско ниво, но в хода на нейното развитие стана ясно, че за някои деца не може да се работи в посока деинституционализация, ако в процеса не участват няколко общини. Анализът на настаняванията на три дома за институционална грижа показва, че само 45% от децата са от община Стара Загора, 45% от други населени места в областта и 10% са от населени места извън област Стара Загора.

Работата по реинтеграция на децата, неизменно изискваше взаимодействие с отделите за закрила на детето извън община Стара Загора, където живееха семействата на децата. Беше проведено обучение за социална оценка и планиране с персонала от отделите за закрила на детето от областта, но програмата не предвиждаше интензивна работа за увеличаване на техния капацитет, както с ОЗД Стара Загора. Работещите по програми за деинституционализация трябва да се съобразят с капацитета на отделите за закрила на детето на областно ниво още при началните етапи на планиране.

За да се избегне дублиране на услуги или рискът те да са концентрирани само в онези големи градове/общини с по-голям капацитет и финансова гъвкавост, анализът на нуждите и планирането на услугите трябва да се извършва на областно ниво. По време на програмата на АРК приемната грижа беше разширена на областно ниво. Това даде възможност на малките общини и съответните им отдели за закрила на детето, които нямаше да имат ресурс да създадат такава услуга сами, да изпълняват важна роля в набирането на приемни родители и осигуряването на възможност за настаняване на деца в семейства извън община Стара Загора.

Препоръки

- програмите за деинституционализация да се планират на областно ниво там, където ресурсите го позволяват, включително и:
  - извършване на анализ на настаняванията във всички институции от областта, както и на предлаганите социални услуги в нея;
  - развиването на социални услуги трябва да бъде координирано между общините – някои услуги могат да се развиват само на областно или дори национално ниво;
  - общинските стратегии за деца трябва да бъдат част от по-широкообхватни областни стратегии;
  - изпълнителната власт трябва да определи минимален пакет от социални услуги, до които всички граждани имат право на достъп и да се гарантира наличието им във всяка община. В случаите, когато общините искат да развиват други социални услуги, те не трябва автоматично да предполагат, че финансирането ще им бъде осигурено, освен в случаите, когато нуждата от тези услуги е доказана.

- настаняването на деца в институционална грижа без подробни планове за грижа, в които се включва необходимата работа с родителите, подпомагане на контактите между детето и тях, както и всички необходими ресурси, трябва да бъде преустановено:
  - детайли за взаимодействието между отделите за закрила на детето от други общини/области – взимане на решение кое ОЗД ще е водещо за всеки конкретен случай и насочване на ресурсите натам;

- осигуряване ресурси на социалните работници за комуникиране и срещи с колегите от другите общини/области;
- осигуряване достъп на родителите до транспорт, за да могат да посещават децата си, когато са настанени в друга община/област.

Финансиране на промяната в системата

Програмата на АРК действаше в сравнително ограничен мащаб със сигурно, дългосрочно финансиране от един донор. Това позволи на АРК да развие работен план за няколко години и да осигури финансова подкрепа за разкриването на нови услуги. Финансовият риск в пилотирането на нови услуги бе поет от донорите на АРК докато в същото време се работеше за осигуряване на държавно финансиране за периода след прехвърляне на услугите.

Например, по отношение на услугата МГД:

- изграждането на услугата бе финансирано главно от АРК с дарения на земя и сгради от община Стара Загора;
- всички разходи за управление на услугата през първата година от нейното функциониране бяха поети от АРК;
- през втората година на функциониране (от януари 2009), община Стара Загора пое управлението на услугата като Център за настаняване от семеен тип, финансирана като държавно делегирана дейност.

Въпреки че финансовият стандарт на централите за настаняване от семеен тип бе увеличен, той все още не съответства на бюджета, финансиран от АРК през първата година. Този бюджет бе първоначално изготвен съвместно с представители на Община Стара Загора и АСП и бе съобразен с факта, че услугата ще се управлява от общината. Стара Загора е сравнително голяма община с достатъчно финансова гъвкавост и други източници за потенциални ресурси (включително частни донори), чрез които ще покрие тази разлика.

Разгръщането на деинституционализацията в национален мащаб изисква в наличност съответното финансиране, за да могат да се пилотират и развиват нови услуги, докато се въведат или повишат държавните финансови стандарти.

Разработването и приемането на отделен финансов стандарт за приемната грижа, като една от ключовите алтернативни услуги, трябва да бъде направено колкото се може по-скоро.

Осигурените месечни добавки за приемните деца и заплати за професионалните приемни родители не са достатъчни за популяризирането на услугата, набирането на приемни родители и достигане необходимата критична маса от приемни родители, с която услугата да се развие в подходящ мащаб. Не е възможно да се постигнат качествени настанявания и да се намали броя на неуспешните такива, ако няма финансови средства за адекватна подкрепа на приемните родители след като децата са настанени вече при тях.

В по-малка, но също толкова важна степен, АРК временно субсидира държавната система като осигури гъвкава финансова подкрепа за директна работа със семейства, за случаи на превенция и реинтеграция, докато социалните работници изготвяха заявления за държавна финансова подкрепа, която може да отнеме месец докато бъде отпусната. Социалните работници би трябвало да имат бърз достъп до подобни средства.

Препоръки

Трябва да се направи пълна **оценка и анализ на настоящата финансова система**, като се обърне внимание на:

- съществуващата база за издръжка на институции и на услуги от неинституционален тип;
- икономическите разходи за институционализацията в дългосрочен план, включително и тези, свързани с обезщетенията за безработни и социалните помощи, като се има предвид и разчитането на държавни жилища и други подкрепящи услуги. Аргументите на тези, които настояват за увеличаване на ресурсите за алтернативни услуги ще бъдат по-силни, когато се вземат пред вид всички тези средства в дългосрочен план, ако не се направи подобна инвестиция.
- определяне на средствата, необходими за преминаване от една система към друга и как държавни средства и финанси от външни източници могат да бъдат насочени към това:
  - донорите трябва да се подтикват да подкрепят програми с реално въздействие, а не да инвестират само в инфраструктура или в „еднократни“ инициативи (като извеждане на деца от институцията за седмица по време на Коледа), което няма устойчив ефект и може повече да навреди отколкото да помогне на децата;
  - разходи за сградите на институциите трябва да се разрешават само ако това е изключително важно за здравето и безопасността на децата, живеещите там.

- Въвеждане на подробни финансови стандарти за алтернативни услуги на грижа, включително приемна грижа и услугата малък групов дом, които покриват началните разходи за изграждането и тези за управлението на услугите, включително и за :
  - набиране и обучение на персонал или приемни родители;
  - постоянна супервизия и подкрепа на персонала и приемните родители;
  - непрекъснато наблюдение и оценка на качеството на услугите.

- Създаване на по-ефикасни финансови механизми, така че:
  - парите да следват детето;
  - независимо дали е под формата на заем, еднократна помощ или друг вид материална подкрепа, финансовата подкрепа за семейството трябва да бъде достъпна в кратки срокове;
  - финансирането да се основава на резултатите за децата или ефективността на услугите за потребителите, а не на броя обслужени клиенти.

Приложения

Приложение 1
Вредата от институционална грижа

Приложение 2
Ключови въпроси при планирането на превантивни и алтернативни услуги

Приложение 3
Изготвяне оценки на деца, планиране на грижата и подготовка на деца за преместване

Приложение 4
Супервизия в социалната работа

Приложение 5
Визия за реформата в системата на грижи за децата в България

Приложение 1 Вредата от институционална грижа

Някои от ключовите заглавия, свързани с детското развитие и влиянието на институционализацията са:

Няколко публикации от Джон Боулби (John Bowlby), чийто най-ранен труд за привързаността е изиграл най-голяма роля за разбирането на емоционалните нужди и развитието на децата:

- (1951) *Майчинска грижа и психично здраве*. Geneva: World Health Organisation
- (1969) *Привързаност и загуба: привързаност*. New York: Basic Books
- (1973) *Привързаност и загуба: раздяла, тревога и гняв*. New York: Basic Books
- (1988) *Сигурна основа: клинични приложения на теорията на привързаността*. Routledge, London: A Tavistock Professional Book

Публикацията на **Вера Фалберг** от 1991г. – „Пътят на детето през настаняванията” (*A Child's Journey through Placement*, Vera Fahlberg, Indianapolis: Perspectives Press) – е също една книга с ключово значение, в която са показани базисни теоретични постановки и умения, с помощта на които може по-добре да се разбере как да се работи и планира за деца и техните семейства.

Проучването на **Майкъл Рътър (Michael Rutter)** от 1998 г. (съвместно с английско-румънският екип за изследване на осиновени деца) относно преживяванията на румънски деца, осиновени от институции, илюстрира позитивното въздействие на извеждането на деца от домове и настаняването им в семейна среда – „Наваксване в развитието и дефицити след осиновяване от условията на тежка цялостна ранна депривация” (*Developmental catch-up, and deficit, following adoption after severe global early deprivation*), в списание „Журнал по детска психология и психиатрия” (*Journal of Child Psychology & Psychiatry*).

За по-нови публикации на тема влияние на институционалната грижа върху развитието на мозъка в ранна възраст, онлайн порталът **Child Welfare Information Gateway** предлага лесна за достъп информация на www.childwelfare.gov/pubs/focus/earlbrain/index.cfm - включително статията „Влиянието на малтретирането върху развитието на мозъка в ранна възраст”. В нея има цитати и препратки към значителната по обем изследователска дейност на **Брус Д. Пери (Bruce D. Perry)**.

Вижте също и публикацията на **С. Нелсън и С. Кога (2004)** „Въздействия на институционализацията върху развитието на мозъка и поведението при малки деца: Резултати от проекта в Букурещ за ранна интервенция” (**Nelson, C. and Koga, S. (2004), Effects of institutionalization on brain and behavioural development in young children: Findings from the Bucharest early intervention project**) – доклад, представен на международната конференция на тема „Определяне на броя и характеристиките на децата под тригодишна възраст в Европа, които са в риск”, проведена на 19 март 2004 г. по европейска програма Дафне 2002/3 и от регионалния клон на Световната здравна организация (СЗО) за Европа в Копенхаген, Дания.

Този доклад може да се намери на <http://www.crin.org/resources> - потърсете за Resources for 'Bucharest Early Intervention Project'

Книгата на **Даня Глейзър** „Малтретиране и неглижиране на деца и развитие на мозъка” (*Child abuse and neglect and the brain* – **Dania Glaser**) може да се свали от интернет на този адрес: www.ipse.info/library_3/files/glaser.htm. Д. Глейзър е психиатър - специалист за детска и юношеска възраст и има опит като практик и учен.

За още по-подробен списък на публикации, моля вижте издаденото през 2007 г. ръководство „Деинституционализация и трансформация на услугите за деца – ръководство за добра практика” от **Жоржет Мълхеър** и колектив (*De-institutionalising and transforming children's services – a guide to good practice*, **Georgette Mulheir** et al, ISBN 0704426269.)

Приложение 2   Ключови въпроси при планиране на превантивни и алтернативни услуги

Проучване и анализ на наличните услуги

За да се определи какви услуги са нужни за превенция на настаняването на деца в системата от институции и да се подпомогне извеждането на тези, които вече са в нея, трябва да се извърши проучване на наличните в момента услуги. Обхватът на програмата ще определи дали проучването ще бъде извършено на общинско или областно ниво.

Услуги, базирани в общността

‘Инвентаризацията’ на наличните услуги трябва да включва подробности за наличието на:

- услуги за консултиране;
- услуги за ранна интервенция, включително емоционална и психологическа подкрепа;
- работа на терен със семейства в риск;
- семейно планиране;
- пренатални и постнатални грижи/грижи за бременната и родилката в общността;
- ясли и детски градини за деца от предучилищна възраст;
- услуги за подпомагане на деца със специални обучителни нужди в масовите училища;
- кръжоци и клубове за деца през извънучебно време;
- дневни центрове;
- центрове за спешен прием;
- звена „Майка и бебе“;
- защитени жилища за деца и/или майки.

По отношение на всяка услуга е нужно да се събере следната информация, а също и друга, ако я има в наличност:

- кой е доставчик на услугата – НПО, община, църква или друга обществена организация;

- как се финансира услугата: от държавния бюджет, от лични дарения, грантове от НПО или донори, и за колко време е осигурено това финансиране;
- достъп до услугата – дали е безплатна за всички или само за определени целеви групи или пък ползването ѝ се заплаща;
- персонал – съотношение персонал/деца, профил на персонала, квалификация и компетенции;
- капацитет – колко деца и семейства ползват услугата в момента, максимално възможен капацитет на услугата;
- постигнати резултати/качество на услугата – проучва се чрез получаване на обратна връзка от потребителите на услугата, персонала на доставчика или чрез наблюдения.

Услуги от институционален тип

Заедно с проучването на съществуващите услуги от неинституционален тип, е важно да се получи пълна и точна картина за това какво се случва в институциите. Ще е нужен и подробен анализ на настаняванията (вж. по-долу), но първата стъпка е да се получи общ профил на институционалните услуги.

Той трябва да включва информация за:

- типът институция – дали е предназначена за малки или по-големи деца, за деца с увреждания, за деца с поведенчески проблеми или за друга специфична група;
- капацитета на институцията и типа на предлаганата грижа – например седмична грижа, като децата си отиват по домовете за събота и неделя, или постоянна грижа;
- броя деца, ползващи всеки тип грижа в момента и средната продължителност на престоя им;
- броя на персонала и техния профил – с медицинско, педагогическо или психотерапевтично образование;
- бюджета на институцията.

Анализ на съществуващите услуги и препоръки за нови

На основата на вече получените данни трябва да се изготви анализ, посочващ тези области, където в момента съществуват липси в предлагането на услуги за подкрепа на семейства или други алтернативни услуги, базирани в общността.

Този анализ трябва да е придружен с препоръки, свързани с тези приоритетни области, в които развитието на съществуващите услуги или създаването на нови е най-необходимо, за да се постигне успешна деинституционализация на децата, живеещи в момента в домове. Необходимо е да се посочат и приоритетните области, в които една насочена интервенция би имала най-голямо въздействие върху намаляване броя на бъдещите настанявания в институции.

Оценка на обучителните нужди

След като се идентифицират ключовите доставчици на услуги и други ангажирани страни, трябва да се изготви пълна оценка, с която да се определи преобладаващото отношение и разбиране по въпросите, свързани с институционалната грижа за деца. Тази оценка трябва да проучи и съществуващите в момента познания и умения по въпроса за деинституционализацията, развиването на алтернативи на институциите и какъв е опитът в редица други области, които включват:

- повишаване информираността на обществеността, включително планиране, развиване и организиране на кампании;
- съвременни практики в социалната работа, включително оценка на нуждите на детето и разработване на индивидуални планове за грижа;
- управление на социалната работа, включително работа в мултидисциплинарен екип, супервизия, организационно развитие, екипност и работа в общността;
- превенция на изоставянето, включително работа с деца и семейства в риск;
- реинтеграция на деца в родните или разширените им семейства, включително оценка на семействата и подготовка на децата за извеждане от институции;
- осиновяване, включително оценка и подготовка на осиновители, подготовка на деца за осиновяване и осигуряване подкрепа на осиновителите след осиновяването;
- приемна грижа, включително набиране, обучение и оценка на приемни родители, напасване, подготовка на деца за настаняване в приемни семейства и осигуряване на подкрепа на приемните родители след настаняването на дете;

- развиване на алтернативни резидентни услуги за малък брой деца, като малки групови домове или защитени жилища.

Резултатите от тази оценка и анализа им трябва да доведат до:

- препоръки за потенциалното участие на всяка една страна в развиването и прилагането на програмата за деинституционализация;
- препоръки за обучението и подкрепата, от която ще се нуждаят всички страни – и която някои от тях могат да осигурят – за да се осъществи програмата за деинституционализация.

Анализ на настаняванията в институции

Подробният анализ на настаняванията в институциите, определени да участват в програмата за деинституционализация трябва да включва:

- брой и профил на децата, настанени в институцията по време на анализа:
  - възраст, пол, увреждания или тежки хронични болести и етнос на децата;
  - дата на постъпване в институцията;
  - къде е било детето преди да постъпи в институцията;
  - постоянно местожителство на семейството;
  - подробности и постоянно местожителство на братя и сестри;
  - дали децата са настанени заедно с братя и сестри;
  - вид и естество на контакта със семейството;
  - дали детето посещава училище извън институцията и кое е то;
  - план за грижа на детето.
- анализ на настаняванията в целевата институция/и за определен период от време – в идеалния случай за по-дълъг период, в зависимост от наличните данни, за да може да се проучат проявяващи се тенденции за:
  - брой на приетите деца в институцията за година;
  - причини за приема;
  - подробности за това откъде са децата (град/село и дали идват от семейство или друга институция);
  - брой на децата, напускащи институцията за година;
  - къде отиват напускащите (реинтеграция, осиновяване, приемна грижа или в друга институция);
  - вид и естество на контакта със семейството;
  - променил ли се е планът за грижа на детето и ако да, защо.

Приложение 3 Изготвяне оценка на деца, планиране на грижата и подготовка на деца за преместване

Изготвяне оценка на деца и планиране на грижата

Първата стъпка при настаняване на деца в алтернативни услуги трябва да е изготвяне на обстойна оценка на техните нужди и тези на семействата им. Трябва да се направят индивидуални планове за грижа на всички деца, включително подробности как трябва да се уговори контакта между децата и семействата им, когато такъв не е имало досега.

Опитът на АРК сочи, че слабостите при оценката на децата бяха едно от най-големите препятствия за преодоляване в началото на работата. Разбираемо е, че е трудно за социалните работници, които имат малко време или ресурси за контакт с деца и семейства, да съставят обстойни планове. Тъй като работят в система, където има много малко алтернативни услуги, за тях е твърде трудно, колкото и креативно да мислят, да намерят места, където да се настанят децата, когато напуснат институция. В резултат, в повечето планове за грижа като цел на работата бе записано „реинтеграция“, дори да не се е работило по това и въобще да не е бил установен контакт с родителите.

На всички, включени в работата по деинституционализацията, трябва да се предостави обучение и подкрепа, включително достъп до съответния транспорт и ресурси за комуникация, за да се подобри процеса на оценка и планиране на грижата. Това е основата на добрата практика в социалната работа, без която не може да се работи качествено.

Препоръчва се този въпрос да се приоритизира в обучителните програми и оценката на децата, живеещи в институции, да започне колкото се може по-рано в рамките на програмата, тъй като тя може да отнеме доста време. Когато има развити алтернативни услуги, но не е завършена оценката на децата, настаняването на децата в тях може да се забави.

Преместване на деца

Всички документи за настаняване трябва да се изготвят от местния ОЗД, който трябва да работи в тясно сътрудничество с доставчиците на алтернативни услуги. Приемните семейства, осиновителите, или онези, които ръководят услуги малък групов дом, трябва да получат доклади и информация за:

- историята на детето;
- семейството на детето, включително братя и сестри;
- причините за настаняване в институция;
- план/планове за грижа;
- организация за контакт;

Преди да се премести което и да е дете, трябва да се изготви писмена програма за опознавателен период с участието на всички, които са свързани с преместването. В случаите, когато има контакт между родителите и детето, трябва да се проведе среща с тях преди преместването му, ако това е възможно. Трябва да се предостави информация за типа грижа, където се премества детето и с какво това настаняване ще е по-различно от предишното.

След това трябва да се проведат планираните запознавания между детето и неговите приемни родители или осиновители, или с групата деца в малкия групов дом, с които то ще живее. Продължителността на опознавателния период ще е различна според възрастта и характера на детето. Както при всички решения за деца, най-добрият интерес на съответното дете, трябва да бъде винаги водещия принцип.

При закриването на институции не става въпрос за преместване на деца, когато алтернативните услуги са готови – а за преместване на деца, когато те са готови за това.

Самото преместване може да се организира по много начини. Това, което е най-важно, е то да е с положително послание и детето да усети, че преместването се случва с неговото включване и участие, а не е нещо, което „му се налага отгоре“. Това е целта на процеса на постепенното опознаване на новата среда, чиято кулминация ще е положителното мнение на детето за преместването.

Независимо колко положителна може да бъде промяната, тя неизбежно включва загуба и това трябва открито да се признае пред детето. То ще е изгубило сигурността на познатата обстановка и ежедневието, приятели и познати лица от предишната група и обгрижващ персонал, който се е грижил за него от ранно детство.

Значимостта на предишните обгрижвачи не трябва да се подценява в процеса на преместване. Трябва да се положат усилия да се намерят значимите възрастни от миналото на детето и да се открият начини да се поддържа контакт за известно време, докато се пренесе привързаността към новия обгрижвач. Независимо как е организирано преместването, то трябва да включва сбогуване с предишната обстановка и процес на приветстване в новата.

През първите седмици от новото настаняване трябва да се отдели специално внимание на детето, за да може то да почувства сигурност в новата среда на грижа.

По-подробно описание на това как може да се организира и управлява процеса на преместване на деца, може да се намери в политиките и процедурите на услугата малък групов дом, прикрепени като диск към публикацията „У дома е най-добре - създаване на услуга малък групов дом в Стара Загора“.

Приложение 4 Супервизия в социалната работа

Значение на супервизията

Супервизията предоставя време на социалния работник да говори как му се отразява стресът от работата, за да може да му се помогне да се справи с него. Тя също осигурява на социалните работници възможност да помислят за начина, по който работят и е средство за лично професионално развитие, като по този начин допринася за подобряване на екипната работа, на предоставяните услуги и на организацията като цяло.

Съществуването на схеми, където редовната супервизия е право на всеки служител и има процедури за проследяване на честотата и качеството ѝ, се счита за добра практика на управление в социалната работа.

Цели на супервизията

Целта на супервизията е да подкрепя и развива социалните работници, което в края на крайщата води до:

- по-добро качество на услугите за потребителите;
- развиване на услуги;
- професионално развитие на компетентността на социалните работници.

Определение за супервизия

Има различни дефиниции на супервизията в социалната работа. По принцип този термин описва ситуации, при които членове на персонала се срещат с обучен супервайзор, за да обсъдят притесняващи ги въпроси, независимо дали те се отнасят до тях като специалисти или до потребители, с които те работят.

Важно е да се прави разграничение между управление и супервизия в социалната работа:

Управлението е насочено главно към случаи, методика и правни въпроси. Ръководителите управляват ресурсите - човешки и финансови - за постигане целите на услугата и организацията и отговарят за процеса на вземане на решения и за постигнатите резултати. В случаите, където супервизията се предоставя от ръководители в социалната работа, това се прави редовно, структурирано и винаги се водят бележки от сесията. Съществува и допълнителна неофициална супервизия в ежедневните дискусии на случаи с ръководителя.

Супервизията трябва да бъде структурирана, да се провежда редовно и да е конфиденциална, с изключение на случаи или въпроси, където трябва да се предприемат юридически действия, които да се съгласуват със супервайзора, супервизирания социален работник/работници и

техния работодател. Супервизията трябва да има гъвкав дневен ред, който да се определя както от супервайзора, така и от социалния работник/работници.

Модели на супервизия

Има различни модели и подходи в супервизията, всеки от които има своите преимущества. Двата основни модела са индивидуална и групова супервизия, които имат следните основни елементи:

Индивидуална супервизия

Този модел се отнася до сесия от двама души – служителя и супервайзора. Основните й предимства са:

- позволява развитието на личната практика и на индивидуалния подход за обсъждане на въпроси на социалните работници;
- осигурява уединено място, където се обсъждат всякакви проблеми, които има социалния работник и които се отразяват на работата му;
- дава на социалния работник време да обмисли и развие уменията си.

Групова супервизия

Този модел също има няколко предимства:

- членовете на екипа се учат и разсъждават върху опита на другите;
- осигурява среда, където екипът може да експериментира, например като използва ролеви игри и примерни случаи за повишаване на капацитета си;
- подкрепя процеса на изграждане на екипа;
- ангажираността на всички членове на екипа към работата нараства, тъй като всички те са включени в обсъждания;
- дава възможност за обратна връзка от всички членове на екипа и следователно ги овластява, тъй като не поставя супервайзора в позицията на експерт;
- финансово е по-изгодна.

Изисквания към супервайзора

Супервизията трябва да се предоставя от специалист с подходяща квалификация в социалната работа и със съответното обучение по предоставяне на супервизия и когото организацията признава в тази му роля.

Приложение 5 Визия за реформата в системата на грижи за децата в България

Текстът е подготвен от Алианс от неправителствени организации работещи за реформа в системата на грижи за децата в България и е подкрепен от над 90 организации от цяла България. Изпратен е до Министър-председателя, Министерски съвет и е официално представен на Националния съвет за закрила на детето през февруари 2008 г.

Като представители на организации, работещи в областта на правата и услугите за деца и семейства, тук изразяваме нашата визия за това как може да бъде реформирана системата на грижи за децата в България.

Тези препоръки се базират на нашия анализ на политиките и практиките в страната от 2000 г. и на нашата визия, която:

- поставя децата в центъра на системата: трябва да правим това, което е в интерес на децата, а не това, което е най-лесно или най-удобно за нас, възрастните.
- поставя честно проблемите, които трябва да разрешим: не е допустимо, през 21 век, в страна – членка на Европейския съюз, децата в домове да умират от недохранване или липса на подходяща основна грижа. Животът в големите институции за деца е вреден за тяхното емоционално, социално и физическо развитие, дори в случаите, в които тези домове са относително добре ресурсно осигурени.
- вярва, че България има възможността да реши тези проблеми, ако всички ние работим заедно и използваме всички налични ресурси и подкрепа.

Желанието ни е да обединим усилията на цялото общество – на правителството, на професионалистите от всички сектори, на гражданското общество, на бизнеса и на всички граждани, за да преобразим системата за институционална грижа. Само тогава, всички

български деца ще могат да развият напълно своя потенциал, а страната ни ще има основателно самочувствие на модерна, социално приобщаваща европейска държава.

Нашата цел е през следващите десет години да заменим всички големи домове с модерна семейна и базирана в общността грижа.

До 2018, *всички* деца, които в момента се настанени в различни домове – за медико-социални грижи за деца; за деца лишени от родителска грижа; за деца и младежи с умствена изостаналост; както и в социално-педагогическите интернати или възпитателните училища интернати и помощните училища интернати – трябва да бъдат подкрепени да се върнат в семействата си, да бъдат осиновени, настанени при приемни родители или да имат възможността да живеят в малки групови домове.

За да превърнем нашата цел до 2018 г. в реалност, са необходими ясни приоритети. Знаем, че престоят в дом, дори за най-кратък период, има силно изразен негативен ефект, особено при най-малките деца. Ето защо, специално внимание и усилия спешно трябва да бъдат насочени към намаляване и преустановяване на техните настанявания.

За постигането на тази визия трябва да започнем да работим сега. Това изисква:

- Държавата да **подкрепя семействата** да изпълняват своите отговорности към децата, а не да поема тези отговорности: семействата трябва да бъдат подкрепени да се справят с проблемите си, а не да бъдат етикетирани като „неспособни” и насърчавани да изоставят децата си. Това е основен приоритет: ако не спрем постъпването на деца в институционалната система от грижи, не е възможно да я променим.
- **Модерен подход** към здравната грижа, който подкрепя майките преди, по време на и след раждането на децата им и не позволява болните деца да бъдат отделяни от техните родители за дълги периоди от време.
- **Ново разбиране и отношение към увреждането**: Необходима е цялостна реформа на системата на оценяване и услугите за деца с увреждания, които им се предлагат да отговарят на истинските им нужди. Децата трябва да бъдат подкрепяни да реализират своя потенциал в обществото, вместо да бъдат стигматизирани и скривани в медицински заведения.
- **Образователна система**, която има капацитет и ресурси да подкрепи различните нужди на всички деца и приема, че няма такова понятие като „необучаеми” деца.
- **Система за закрила на детето**, ясно диференцирана от системата на социалното подпомагане, с достатъчен брой адекватно обучени и ресурсно осигурени професионалисти, които имат умения и време за общуване и подкрепа на децата и семействата в риск.

- Равен достъп до модерни **социални услуги за всички** български граждани: трябва да се изгради подходяща ресурсно осигурена мрежа от услуги на регионално ниво, които да отговарят на местните нужди и да са съобразени с националните стандарти и международните добри практики.
- **Благоприятна и подходяща за детето съдебна система**, където всяко дете, което се явява в съда – независимо дали като жертва на престъпление или обвинено за участие в престъпление – трябва да бъде третирано преди всичко като дете.
- **Въвеждане на нов подход на финансиране на услугите за деца, при който ресурсите са насочени** към услугите за посрещане на специфичните нужди на децата и семействата, а не към сградите, където те се предоставят.
- **Осигуряване на постоянно наблюдение и строг контрол над всички услуги** за деца и семейства: въвеждане на система от санкции за тези, които не могат да изпълняват задълженията си.
- **Обединяване усилията на изпълнителната власт** на централно, областно и местно ниво в изпълнение на единна национална политика за благосъстоянието на детето при ясно определяне на отговорностите на различните нива. Това означава, че решенията на общинско ниво трябва да бъдат съобразявани, както с местните потребности, така и с националните приоритети.

Ние, като представители на гражданското общество и организации, отдадени на работата с деца и семейства, ще направим всичко, което можем, за да:

- гарантираме, че нашите **собствени практики** са ефективни и устойчиви и допринасят за постигане на съгласуваните общи цели
- подкрепяме **професионалистите в системата на грижи за деца**, които да бъдат подготвени за работа в модерната система, която се стремим да създадем
- помагаме на **общините** да разработят планове за реформиране на грижите за деца на тяхна територия чрез развиване на нови социални услуги и преобразяване на домовете, които управляват
- уверим **бизнеса и донорите**, че щедрата им подкрепа се използва възможно най-ефикасно и ефективно за постигане на дългосрочна и устойчива промяна

- работим с **местните общности** за подкрепа на семействата, които имат трудности в отглеждането на децата си; семействата, в които са настанени деца от институции и децата, напускащи домовете.

Призоваваме Министър-председателя и оглавяваното от него правителство да подкрепи реализирането на тази визия, като:

- поеме отговорност за приоритизиране на реформата за благосъстоянието на децата.
- общините и отговорните министерства, които управляват институции за деца да бъдат насърчени и подкрепени да участват в реформата, като прилагането на международното законодателство в областта на правата на детето и спазването на детските права е основна отговорност на правителството.
- се определят съвместно с експерти в сферата на благосъстоянието на децата домовете, които трябва да бъдат закрити през 2008-2010, като за целта се изработи споразумение между различните държавни и местни институции, което подробно разписва плана за действие и ги ангажира с неговото изпълнение.
- гарантира, че държавните средства и тези от структурните фондове на ЕС, ще бъдат насочени към създаване на алтернативни услуги с цел извеждане на децата от домовете с ясен план за всяка една област в страната.

Призоваваме Президента и всички политически партии да подкрепят тази инициатива.